

Bilderdijk's "Geschiedenis des vaderlands"

<https://hdl.handle.net/1874/268014>

1918

1918
BILDERDIJK'S „GESCHIE-
DENIS DES VADERLANDS”

J. MOLL.

u.

A. qu.
192

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0766 3234

BILDERDIJK'S „GESCHIEDENIS DES VADERLANDS”

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN
GRAAD VAN **DOCTOR IN DE NEDER-
LANDSCHE LETTEREN** AAN DE RIJKS-
UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN
DEN RECTOR MAGNIFICUS **Dr. P. VAN ROM-
BURGH**, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER
WIS- EN NATUURKUNDE, VOLGENS BESLUIT
VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT TEGEN
DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER
LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN
OP WOENSDAG 10 JULI 1918, DES NAMIDDAGS
TE VIER UUR, DOOR

JAKOB MOLL,
GEBOREN TE SCHOONREWOERD

::

G. F. HUMMELEN — ASSEN — 1918.

::

BILDERDIJK'S
„GESCHIEDENIS DES VADERLANDS“

*Aan de nagedachtenis van
mijn vader.*

Aan mijn moeder.

Aan mijn aanstaande vrouw.

Bij het beëindigen van mijn Academische studie dank ik U, Hoog Geachte Promotor, Professor KERNKAMP, zeer hartelijk voor het vele, dat ik van U mocht leeren, en voor Uwe hulp bij het samenstellen van mijn proefschrift. Ik dank U ook, dat U, overwegende, hoe moeilijk het soldaten- en studieleven is te vereenigen, wel genoeg wilt nemen met dit resultaat.

Van U, Professor OPPERMAN, mocht ik eveneens veel leeren en ik ben U er dankbaar voor, dat U mij de groote beteekenis der Middeleeuwen zoo duidelijk heeft getoond.

Ook de colleges van Prof. MULLER, Prof. VOGELSANG, Prof. NIERMEYER, Prof. v. GELDER en Prof. FRANTZEN zal ik niet licht vergeten.

Van U, Professor de VOOYS, mocht ik ook dikwijls veel belangwekkends vernemen op Uw studeerkamer te Assen.

Verder wil ik die Militaire superieuren vermelden, welke mij de studie gemakkelijk maakten.

Ten slotte gedenk ik allen, met wie ik gestudeerd heb in Utrecht en waarvan er zijn, wien ik me zeer verplicht gevoel.

HOOFDSTUK I.

Het ontstaan van de „Geschiedenis des Vaderlands”. Tydeman's uitgave ervan.

In de 18de eeuw putte menig Nederlander uit Arcadia's en velerlei andere prozawerken, dikwijls fraai geïllustreerd en duur, zijn kennis van het verleden van zijn volk en land. Bij meer of minder onpartijdige, bij leesbaarder of minder leesbare kronieken en geschiedwerken kon hij een en ander te weten komen over de verschillende tijdperken uit het verleden van zijn gewest of stad. Maar hij miste een *aaneensluitend* verhaal van den alleroudsten tot ongeveer zijn eigen tijd. En velen onzer voorouders, die in de 18de eeuw van actieve, rusteloos bezige kooplui, halve renteniers waren geworden, die op hun buitens wel voor kunstbeschermer doorgaan en zich voor wetenschap als dilettanten wilden interesseeren, vonden den tijd om veel boeken te lezen over allerlei onderwerpen. Geen wonder, dat er veel inschrijvers waren op de „Vaderlandsche Historie” van Wagenaar, welk werk van 1749—1759 in 20 deelen verscheen. Want *hij* was de anonymus, die in het 1ste deel in de voorrede constateerde, dat er bij de Nederlanders een zeer algemeene lust in de geschiedenis was, ook op de Academies.

Zijn er dus heel veel exemplaren van dit werk de wereld in gegaan en gretig gelezen, niet alles ervan is onweersproken gebleven. Niet ieder heeft Wagenaar's voorstelling aangenomen. Zelfs heeft men bij het verschijnen der die passages bevattende deelen al wat hij vertelde over den strijd der Remonstranten en Contra-Remonstranten, over Maurits en Oldenbarnevelt, over het bestuur, het karakter.

en het uiteinde van Jan de Witt, hevig aangevallen.¹⁾ Maar de tegensprekers konden niet op tegen den stroom. Ook voormannen op het gebied der geschiedenis, die lang zijn geestverwanten niet waren, roemden het omvangrijke werk.²⁾

Wagenaar heeft zijn denkbeelden over de geschiedschrijving ter sprake gebracht in de Voorrede van het Iste en het VI^{de} deel zijner *Vaderlandsche Geschiedenis*. Beiderlei soorten partijdigheid verfoeide hij: òn die van den man, die meer voor de ééne partij ijvert dan voor de andere òn die van dengene, die na rijp beraad partij heeft gekozen. Maar, zegt zeer terecht de Wind in de aangehaalde verhandeling, de partijdigheid ligt niet zoo zeer in de uitspraak, als wel in het voorafgegene onderzoek en de voorstelling eener zaak, ook al moeten we toegeven, dat Wagenaar een zeer bescheiden verhaal geeft, dat weinig persoonlijk heeft. Het eigen oordeel wil hij liever niet zeggen, maar den lezer genoeg gegevens verschaffen, om zelfte oordeelen. En geschiedenis der Vorsten geeft hij liever niet, maar die van het Volk, welke ons nader staat. Dit is republikeinsche afkeer van vorstengeschiedenis. Deze republikein dan heeft voor 't eerst de heele geschiedenis behandeld. Hij was een braaf en ijverig autodidact, die bescheiden zich en zijn naam verborg, tegelijk veelschrijver en veelweter, die ook het publiek nog bediende met gematigd anti-stadhouderlijke strijdschriften. Het type van den bourgeois satisfait. Wat was de eigen tijd dan ook niet gelukkig en de regeering niet zacht! Hij ontving een betrekking van Amsterdams stadsbestuur, wat ook al tot voorzichtigheid doet besluiten bij de waardeering zijner meening. Scheltema³⁾ vertelt,

¹⁾ De Wind, „Verhandeling over den invloed van Wagenaar's *Vaderlandsche Historie* op de beschouwing en beoefening onzer geschiedenis”. *Verhandelingen I* de kl. Inst. VII, bl. 8.

²⁾ De Wind, t.a.p. bl. 9 en 10.

³⁾ Scheltema, „Verhandeling over het bewerken van de geschiedenis der Ned.”, pag. 39.

dat Wagenaar het tijdvak 1609—1648 meer schroomvallig behandelt dan de jaren 1648—1673, omdat hij dat schreef onder aanmoediging van Huygen van Honkop en Jan van der Pol, die tusschen de Staats- en Prinsgezinde partij instonden. Men ziet dus, dat de Amsterdamsche regenten wel invloed gehad moeten hebben op het werk. En hij ziet de dingen als republikein; in het werk wil hij de geschiedenis van de vrijheid geven. Die is getergd, geschonden, verdrukt, en steekt dan het hoofd weder op. Zoo toont hij een zweem van partijdigheid tegen de Grafelijke en Stadhoudelijke regeering. Want hij ziet de vrijheid *getergd* en *verdrukt* en *geschonden* onder graven en stadhouders, maar *in volle fleur* in den Stadhouderloozen tijd.

Deze opinie is de algemeene geworden en lang gebleven; we zullen straks zien waardoor. Zij was het nog in 1842, zooals de Wind vertelt. En in „Mieris' Verhandeling over het samenstellen der geschiedenis . . .”, opnieuw uitgegeven door P. G. Witsen Geysbeek (1826) zegt deze in het Voorbericht p. XI, „alzo toch waarschijnlijk niemand het werk van Wagenaar zal willen verdringen”. Vergeefs had blijkbaar in 1828 Wiselius aangedrongen op een heilzaam wantrouwen en omzichtigheid tegenover Wagenaar in plaats van blind geloof in hem.

Dat de invloed van Wagenaar zoo groot en zoo langdurig is geweest, was het gevolg der gebeurtenissen van zijn eigen en den volgende tijd. De partij, die tegen het stadhoudelijk gezag was en *dat* waren de meeste ontwikkelden vermoedelijk, kocht en las dit boek met vreugde. Zij zag immers in den stadhouder een verdrukker en onrechtmatigen overheerscher. Ook de voorstanders der volkssoevereiniteit konden nogal wat uit dit werk halen. Want de stadhouders, de Wind heeft het met zeer groote juistheid tegen Wagenaar opgemerkt, had hij niet onpartijdig geschetst, en veel te weinig gezegd van de moeite, waar-

mee zij te kampen hadden gehad in den strijd tegen de dwaze zuinigheid der regenten. Met geen woord heeft de, hierin dus allermint onpartijdige Wagenaar, de misdadig-halsstarrige aristocraten berispt. De goede bedoelingen der Oranjes waren dus weggedoezeld. En de val van het stadhouderschap, de val van de Republiek der Vereenigde Nederlanden begunstigde de voorstelling van Wagenaar, ja, maakte die tot een historisch „noli me tangere”. Blindelings namen dus de uitspraken van Wagenaar aan, zonder er aan te denken, tot de bronnen terug te gaan. Wel vonden juist tegen het einde der Republiek de gesmade graven en stadhouders verdedigers in de zoo bekwame Leidsche hoogleeraren Kluit en Pestel, maar zij hebben de publieke opinie niet kunnen wijzigen. En met den val der Republiek moesten zij heen gaan, deze verdedigers van het stadhouderlijk beginsel en van de toenmalige instellingen van het Gemeenebest. Wagenaar's voorstelling bleef dus lang. Maar wat een knap hoogleeraar niet kan, dat kan soms een minder geleerd, minder conscientieus leerling van hem. Wat Pestel niet kon, dat kon zijn leerling, wat Kluit niet vermocht, vermocht iemand, die zeer veel gebruik gemaakt heeft van zijn wetenschappelijke resultaten. Dit was Bilderdijk, iemand met een universeele belangstelling voor wetenschappen, welke al vroeg in hem leefde. Alles letterlijk interesseerde hem. Kollewijn ¹⁾ maakt melding van duizenden papieren en papiertjes met aantekeningen, waaruit blijkt, hoe Nederlandsche, Duitsche, Fransche, Engelsche, Italiaansche, Spaansche, Keltische, Arabische, Israëlitische, Latijnsche, Grieksche, Perzische en andere talen en letterkunde, benevens theologie, rechtsgeleerdheid, geneeskunde, wijsbegeerte, dierkunde, scheikunde, geologie, physiologie, wiskunde, geschiedenis, beschavingsgeschiedenis, krijgskunde, bevol-

¹⁾ R. A. Kollewijn, Mr. Willem Bilderdijk I, bl. 303.

kingsleer, statistiek, oudheden, penningen, wapenkunde, schilderkunst en bouwkunst hem boeiden.¹⁾ Zelf wist hij niet te zeggen, welk vak hem het liefst was. Maar de geschiedenis was wel een heel oude liefde. Op anderhalf-jarigen leeftijd, beweerde hij, verklaarde hij zijn grootmoeder de hoofdfeiten der Algemeene Geschiedenis. Deze veelweter — die in 1795 aan zijn schoonzuster schreef, dat men in Hamburg, waar hij zich ophield, vertelde, dat hij alles wist — heeft steeds door de geschiedenis beoefend. Toen hij op stellingen promoveerde tot meester in de rechten, had hij er vele, waarvan zeer interessante, historische bij. Van Pestel noemde hij zich een leerling, en hij hield op hem ook een gedachtenisrede, wel is waar meer belangrijk voor Bilderdijk's denkbeelden, dan voor Pestel's leven en werken. In 1798 schreef hij ook uit Brunswijk aan B. Loosjes²⁾ over „eene Nederlandsche Historie, die [hij] tot aan de opdracht aan Alençon toe gebracht had”. Bezigt met geschiedenis moet hij wel haast altijd geweest zijn. In Brunswijk gaf hij er privaatles in.

Vóór 1795 heeft hij al een begin gemaakt met het beschrijven van de oude geschiedenis van zijn Vaderland. Maar het groote publiek heeft pas veel later kennis kunnen nemen van een Vaderlandsche geschiedenis van zijn hand: toen hij reeds dood was. Want zoo gering dacht Bilderdijk over zijn werk, dat hij het voor zich zelf beschamend achtte, het zelf in het licht te geven, omdat hij meende, er geen eer mee te zullen inleggen. Daarom beloofde Tydeman, toen hij het handschrift van de „Geschiedenis” kocht, vrijwillig, het werk niet bij Bilderdijk's leven in druk te zullen geven.³⁾ Dat Bilderdijk zijn werk *zelf* dus zeer onvolmaakt achtte, mogen we niet vergeten!

¹⁾ Voor de meeste dezer vakken blijkt ook zijn belangstelling in „de Geschiedenis des Vaderlands”.

²⁾ Bilderdijk, Brieven I, pag. 239.

³⁾ Bilderdijk, Geschiedenis des Vaderlands, dl. I, p. XXIII.

De wordingsgeschiedenis van het werk is uitvoerig beschreven bij Kollewijn,¹⁾ die zijn verhaal grootendeels ontleent aan de voorrede van het 1ste deel der „Geschiedenis des Vaderlands”. Hierin vertelt Tydeman, de kooper en uitgever van het handschrift, van vroegeren wensch en aanstalte van Bilderdijk tot het beschrijven der geschiedenis; verder van het plan tot uitgave ervan in 1810 en de moeite, die hij zich daarvoor gaf. Ten slotte, hoe het handschrift is ontstaan en in zijn bezit gekomen.

Vóór den Franschen tijd dan was Bilderdijk al begonnen en Tydeman heeft een kort begrip der geschiedenis tot de Unie van Utrecht in handen gehad, dat veelal aan Wagenaar was ontleend, echter — zeer begrijpelijk! — met vele opmerkingen. Om in- en uitwendige kenmerken meent Tydeman, dat dit kort begrip vóór 1795 is opgesteld. Uit deze schets kan misschien de geschiedenis later gegroeid zijn. Maar al zijn moeiten, zorgen, omzwervingen en tegenspoed en niet minder zijn eigen ongedurigheid en grilligheid zullen Bilderdijk wel herhaaldelijk van zijn onderwerp afgebracht hebben. En tegen alles in vol te houden, daarvoor miste Bilderdijk weer het zoo noodige, taaie doorzettingsvermogen.

In het jaar 1810 sprak Bilderdijk met Tydeman over zijn wensch, om de Geschiedenis van Holland te beschrijven in „vijf tamelijke boekdeelen” van 400 bladzijden elk. Dit zou zijn, om wat te verdienen en tot afleiding. Terwijl Bilderdijk slechts hoefde te schrijven, nam Tydeman, die zelfs het prospectus opstelde, de verdere zorgen op zich. Zoo was overeengekomen op een bijeenkomst, waar ook de rechtsgeleerde Meijer en de dichter Helmers aanwezig waren. Hoe onzelfzuchtig heeft Tydeman zijn taak waargenomen, waarbij hij ook een edelmoedigen boekhandelaar als helper

1) R. A. Kollewijn, Mr. Willem Bilderdijk, II.

vond! Maar de staatkundige toestand van het land was hem in alle opzichten ongunstig. Wel keurde de politie het prospectus goed, en werd het in groot getal toegezonden aan Tydeman's bekenden en aan boekverkoopers, maar tegelijk met de organisatie van de Fransche Directie van den Boekhandel was de Inspecteur de la Librairie Magnet hier gekomen, en in het laatst van September nam de politie de exemplaren van het Prospectus in beslag. Van het heele plan kwam toen niets. Erg rouwig is Bilderdijk er vermoedelijk niet om geweest, volgens Breen.¹⁾

Na de omwenteling van 1813 hoopte Bilderdijk op een Amsterdamsch professoraat; het was hem vrij stellig toegezegd, maar ontging hem toch, wat een oorzaak van heel groot leed voor hem was. Want hij stelde de professorale waardigheid zeer hoog, zooals blijkt uit een schrijven van hem aan Koning Lodewijk: . . . „la dignité de professeur a toujours été regardé chez nous comme le plus haut point où l'ambition d'un homme puisse aspirer”.²⁾ H. W. Tydeman ried Bilderdijk nu privaat-docent te Leiden te worden. En daar, in zelfs geen officieus verband met de academie, opende hij dan ook in 1817 een privatissimum over de geschiedenis van ons vaderland „juridisch, critisch, diplomatisch” — „voornamelijk strekkende om het Staatsrecht toe te lichten”.³⁾

Het was geen weelde, dat er ook iemand college gaf over de Vaderlandsche Geschiedenis afzonderlijk. Aan de Academie onderwees Siegenbeek dit vak naast taal- en letterkunde. Een afzonderlijken hoogleeraar in de Vaderlandsche Geschiedenis heeft Nederland voor het eerst

¹⁾ Zie Joh. C. Breen, „Bilderdijk als Geschiedkundige” in: „Mr. Willem Bilderdijk. Uitgegeven op machtiging der Bilderdijk-Commissie A. D. MCMCVI”, p. 140.

²⁾ Colenbrander, Gedenkstukken 1795—1840, deel V, Eerste stuk p. 229.

³⁾ Geschiedenis des Vaderlands, IV 87.

gekregen in Fruin. In Siegenbeek's tijd was men nog lang niet zoo ver gekomen met de arbeidsverdeeling. En onder de Republiek, toen vele wetenschappen aan de Hoogeschoolen bloeiden, werd de Vaderlandsche Geschiedenis daar als bijvak beoefend, doorgaans opgedragen aan den leeraar der welsprekendheid, die dan ook meer oratorische dan historische verdienste bij zijn onderwijs toonde.¹⁾ De hoogleeraar in „Historiën, Welsprekendheid, Dichtkunde etc.” P. Burman b.v. bleek van de Geschiedenis des Vaderlands geen groote kennis te hebben. Zijn oordeel was althans niet onbevangen: men denke slechts aan zijn „Brederodius”, waarin gepoogd wordt dezen door de Anti-Stadhouderlijken zoo hoog vereerden man ten hemel te verheffen. Meer oratorie dan historie dus. En van die professoren waren er verscheiden vreemdelingen, die dus uit den aard der zaak weinig kennis van de historie dezer landen en wellicht ook zeer weinig belangstelling voor dit onderdeel van hun vak hadden. Wesseling en Ruhnkenius waren b.v. buitenlanders.

En hoe gaven de meesten onderwijs in de geschiedenis? We kunnen daar iets van vermoeden door een uitlating van den bekwamen de Rhoer.²⁾ Hij zeide, dat men veel liever hoorde „redetwisten, in welk saizoen de wereld geschapen was, hoever zich de zondvloed had uitgestrekt, of Jephta zijn dochter had opgeofferd, dan dat men zich inspande om volkerengeschiedenis in haar wezen en omvang te bestudeeren....” De geschiedenis was slechts hulpwetenschap, ook voor den theoloog en den jurist. De theoloog moest in de geschiedenis ervaren zijn, om de historische boeken der Schrift te verklaren, de letterkundige om de werken der Classieke Oudheid te kunnen lezen, de aanstaande rechtsgeleerde voor het beoefenen van het Romeinsche recht. Dus behandelde men

¹⁾ Fruin, *Verspreide Geschriften*, IX, bl. 275.

²⁾ Van Heusde, C. W. de Rhoer, p. 28/29.

zeer breedvoerig de Joodsche, Grieksche en Romeinsche geschiedenis, maar die van andere volken en tijden slecht en terloops.

Er was trouwens ook een bepaalde reden, waarom men de Vaderlandsche Geschiedenis in een hoek zette en hare vrije behandeling door de hoogleeraren tegen ging. De regenten hadden reeds in het begin der Republiek hun regeeringsstelsel laten „canonizeeren”; Hugo de Groot had het verder uitgewerkt. Ieder moest de hoogheid der Staten erkennen, die, volgens die leer al souverain waren ten tijde der graven. Zulk een averechtsche theorie kon geen onpartijdig onderzoek velen. Een hoogleeraar nu, daar bestond alle kans op, kon andere resultaten vinden en de wettigheid van de souvereiniteit der Staten ontkennen. Bovendien bleef altijd b.v. de behandeling der partijtwisten van 1618 een zeer precair onderwerp.¹⁾ Dit zou ouden strijd oprakelen of in stand houden. Toen dan ook tegen den ondergang der Republiek een professor voor publiek recht van Nederland, n.l. Pestel, en één voor onderwijs in Nederlandsche geschiedenis en oudheden, n.l. Kluit, waren benoemd, haalden deze verdedigers van bestaande regeeringsvormen zich den haat van een der staatspartijen op den hals.

Toen daarna de Republiek gevallen en een Koning-schap was ingevoerd onder vorsten uit het Oranjehuis, bracht het belang der regeering mee, om het geven van onderwijs in de Vaderlandsche Geschiedenis uitdrukkelijk voor te schrijven. Door tweedracht was immers de Republiek ten onder gegaan en haar geschiedenis spoorde dus aan tot vermijding van factiezin en tot steun van allen aan de regeering.

Uit het advies, dat Bilderdijk in 1806 voor Koning Lodewijk Napoleon opstelde,²⁾ bleek, dat hij een goeden

¹⁾ Fruin, Verspr. Geschr. IX, 277.

²⁾ Colenbrander, Gedenkstukken, 1795—1840. deel V, eerste stuk, pag. 229.

kijk op het Hooger Onderwijs in Nederland had. Hoewel hij het goed vond, zag hij toch gebreken. De Hoogescholen waren te geïsoleerd en evenzoo de professoren, omdat niets hen verplichtte, zich met anderen te verstaan. Zoo bleef de wetenschap op één hoogte. De overheid had volgens zijn meening te weinig te zeggen over het onderwijs, de studie was te vrij. Hij miste noode vakken als de *aesthetica*, de algemeene *grammatica*, *Mathesis sublimior* (= Hoogere wiskunde?) de theorie *judiciair* (= Rechtsfilosofie?). In de Inleiding zijner „*Geschiedenis des Vaderlands*” (deel I blz. 13) vindt hij het ook jammer, dat wel de geschiedenis van het Romeinsche recht, maar niet een volledige *Rechtsgeschiedenis* aan de Hoogescholen werd geleerd, die ook de Middeleeuwen omvatte en tot den tegenwoordigen tijd liep. Dat is een der redenen geweest, waarom hij *privaat-docent* werd.

Hooge eischen stelde hij aan den professor, die zijn leerlingen liefde voor de wetenschap zou moeten inboezemen en in staat moest zijn: „*de pénétrer le caractère de leur esprit; de les conduire en conséquence; de leur montrer l'importance d'une bonne logique*” Hij moest behooren tot die menschen... „*qui s'appliquassent à les mener non seulement à la lisière par le petit cercle du cours académique, qui n'est que fort borné; mais de leur ouvrir les champs vastes des sciences, en grandes parties incultes encore*”. Deze „*ami de toutes sciences*”, als Bilderdijk was, had dus wel een hoog ideaal van de plichten van het professorenambt.

Van 1817—1827 was hij geschiedenis-profeet „*in partibus*”, zooals Scharten zoo aardig zegt.¹⁾

In zijn huis sprak hij voor weinigen, in al die jaren voor nog geen 40 studenten, waarvan eenige zijn ironische overdrijvingen voor suiker opaten, maar waarvan er verscheidene toch ten minste doordrongen zijn van liefde voor

¹⁾ In: „*Bilderdijk's miskenning*”, *Gids* 1906, IV 3.

zijn beginselen en wetenschap, waarvan hij hun groote onbebouwde velden toonde. Sommige studenten kregen van Bilderdijk ook leiding bij het schrijven van hun proefschrift, b.v. Carbasius en de Hogendorp's.

Over de voordracht, het college zelf, hebben we een mooie beschrijving in Dr. Byvanck's: „De jeugd van Mr. Is. da Costa”. Dr. R. A. Kolléwijn heeft er bijzonderheden over medegedeeld¹⁾ naar aantekeningen van Halbertsma, die er mee heen was genomen door van der Hoeven. De volgende beschrijving geeft Halbertsma: „De geschiedenis werd daar tot 'in hare kleinigheden uitgeplozen met aanhaling van allerlei geschriften, door hem gelezen: dit werd voorgelezen uit een papier. Maar somtijds als hij gevolgen uit de geschiedenis afleide, stak hij van wal, dan kwam hij in zijn geliefde cirkels; maar dan ook werd zijn ziel brandende, wijsgeerige, dichterlijke, godsdienstige gedachten, opgehelderd door juiste beelden en omkleed met woorden van vuur, stroomden met een overstelpend geweld uit zijn mond. Dit was zoo wegslepend, dat het kraaien van zijn stem, die tot schreeuwen naderde, niet hinderde, en ik geloof, dat hij, predikant zijnde, niet alleen onkundig gemeen maar ook geleerden en halfgeleerden bij duizenden tot zich zou overbrengen.”

Bilderdijk's leerling van Lennep — wiens voorstelling van Elizabeth Musch ontleend was aan Bilderdijk²⁾ — genoot denkelijk bijzonder van de colleges, tot onrust van zijn vader, die 24 Juli 1821 aan Falck voorstelde, Bilderdijk als Ultra-Royalist te plaatsen aan een der Zuidelijke Academies, omdat hij de studenten te Leiden opwiegde in paradoxale gevoelens van droit divin, enz.³⁾ Aan die Zuidelijke Academie had hij wellicht nog meer strijd kunnen

¹⁾ Groot Nederland 1908 I p. 84 vlg.

²⁾ Jhr. Dr. M. F. van Lennep. Het leven van Mr. Jacob van Lennep II 35.

³⁾ Jhr. Dr. M. F. van Lennep. Het leven van Mr. Jacob van Lennep II 48.

voeren! In twee of drie bezoeken was Jacob van Lennep al proseliet geworden. Veel zal trouwens ook wel niet noodig geweest zijn, om hem, den oppervlakkige, proseliet-af te maken.

In een jaar tijd kon Bilderdijk met zijn tallooze uitweidingen de heele stof niet afhandelen, ook al gaf hij geen Paaschvacantie en al sprak hij telkens 2 $\frac{1}{2}$ uur. ¹⁾ Het schetsmatige van de „Geschiedenis des Vaderlands,” speciaal van Bilderdijk's eigen tijd, moeten we zeer betreuren, vooral, omdat we weten, dat hij juist daarover geweldig lang sprak, alleen b.v. twee uur over zijn plan van defensie van Kaat Mossel, ²⁾ dit natuurlijk voor de toekomstige Juristen. Er moet veel verschil geweest zijn in de voordracht, soms bezielend, soms mat met veel herhalingen. De belangstelling van de studenten werd op den duur ook minder. In 1822 begon Bilderdijk met slechts twee of drie studenten, in 1824 waren er drie, begin '26 twee. ³⁾ De levensslamp van Bilderdijk begon te walmen, in 1827 verhuisde hij naar Haarlem.

Bang, dat het Handschrift „ter duisternis verwezen mogt worden”, kocht Tydeman, om de Vaderlandsche Letterkunde en Bilderdijk zelf een dienst te doen, dit met medewerking van Mr. L. C. Luzac in October 1828. Wel schijnt in 1828 Bilderdijk nog over de uitgave er van gedacht te hebben, maar ander werk zag hij toen liever gedrukt. ⁴⁾ Eerst een jaar na Bilderdijk's dood kon Tydeman het eerste deel der „Geschiedenis des Vaderlands” uitgeven.

In een brief aan Jo. de Vries van 5 Sept. 1826 schrijft Bilderdijk: „Ik heb nu negen jaar over de Geschiedenis onzes

¹⁾ Kollwijn, Bilderdijk II 152.

²⁾ Kollwijn, Bilderdijk II 187.

³⁾ Kollwijn, Bilderdijk II 236.

⁴⁾ Gesch. des Vaderlands I p. 223-224.

Vaderlands Kollegie gegeven, en zeker met kiesche waarheidszucht, en de *cahiers* liggen daar. Maar ze over te brengen in een stijl als de Historie qua talis vordert of zelfs aan te vullen gelijk ik het mondeling deed, kan ik in mijn verzwakten toestand niet meer. Na mijn dood mag men er mee doen, wat men goed vindt. Maar die ze te nut wil maken, dient daarbij de excerpten van eenige mijner auditoren te vergelijken, die uit mijn mondelinge voordracht zijn opgeteekend Ik geloof voor de Geschiedenis onzer Landen hetzelfde gedaan te hebben als voor onze Taal, namelijk alles tot eenvoudigheid en naakte waarheid terug te hebben gebracht. En ik had dit werk ook tot verder volkomenheid kunnen brengen, ware ik niet mishandeld en vervolgd geweest." Hier hebben we dus een eigen oordeel van Bilderdijk.

Volgens Tydeman is het werk in den vorm, zooals wij het hebben, „de doorlopende of uitgewerkte schets of legger, in de drie successieve jaren 1817—1819 geschreven en sedert herschreven en sedert nog gestadig aangevuld, als leidraad bij de lessen, die Bilderdijk in deze en eenige volgende academiejaren hield." Bij verschillende gelegenheden zijn er dus dingen bijgevoegd en is er uitbreiding aan gegeven; reeds daarom is harmonie niet te verwachten in dit werk, ook al had geen Bilderdijk het geschreven.

Uit het werk zelf valt weinig over de dateering af te leiden. Bilderdijk noemt ergens¹⁾ een liedje, door hem opgehelderd, „nu 12 jaar geleden", dat was in 1808; dit stuk of die passage zouden dus van 1820 zijn. Een gebeurtenis van 1304 vermeldende, zegt hij, dat daarover al 513 jaar is gevochten:²⁾ dit zou dus van 1817 zijn. Elders weer³⁾ over het malle midden: juste milieu; daaruit con-

¹⁾ Gesch. des Vaderlands VI bl. 63.

²⁾ Gesch. des Vaderlands III 58.

³⁾ Gesch. des Vaderlands VI 199 n. 2.

cludeert Tydeman, dat dit geschreven zou kunnen zijn ten tijde van le système de bascule van des Cazes, dus in 1819. Ten slotte spreekt hij ¹⁾ over Koning George III; dit stuk is dus van 1820 of daarvoor.

Over het algemeen zal het bericht van Tydeman, dat het werk grotendeels in 1817—1819 geschreven is, wel juist zijn, al zal Bilderdijk in zijn handschrift dikwijls aantekeningen ingelascht hebben, die uit vroegere jaren dagteekenden.

Daar Tydeman heel wat meer heeft gedaan dan eenvoudig het manuscript uitgeven van Bilderdijk, immers hij gaf aan Bilderdijk's arbeid den definitieven vorm en voorzag het van uitbreidingen, aantekeningen en ophelderingen, hebben we in de „Geschiedenis des Vaderlands” ook materiaal, dat dienen kan tot nadere kennismaking met dezen Uitgever-Bewerker.

Wat voor persoon was Tydeman en hoe stond hij tegenover Bilderdijk? Hij, die de verstandige vriend van den grooten dichter genoemd werd, hoorde wel tot de vereerders van Bilderdijk, maar was stellig geen blind volgeling. Met den dichter vergeleken, was hij zeldzaam nuchter en objectief. Hij en zijn vader correspondeerden veel met hem en hoorden met prijzenswaardige zelfverloochening, en niet zonder critiek, vermoed ik, allerlei klachten van hem aan. Men kan bij het lezen van de twee deelen van hun wederzijdsche correspondentie de gedachte niet van zich zetten, dat de beide Tydemans Bilderdijk lang niet altijd au sérieux namen. Een man als H. W. Tydeman, van wien gezegd wordt ²⁾: „Zijn vormen waren eigenaardig en zonderling,” voelde zich allicht ook aangetrokken tot iemand, van wien zonderlingheid hoofdeigenschap en laat ik ook zeggen hoofdverdienste was.

Zoo is de „Geschiedenis des Vaderlands”, zooals we die hebben, ook bruikbaar om het een en ander over Ty-

¹⁾ Gesch. des Vaderlands XII 18.

²⁾ Nederl. Spectator 1863, 81.

deman's karakter vast te stellen. Bijvoorbeeld over zijn geestigheid. In het Voorbericht van deel II verantwoordt hij zich, waarom hij een hatelijk versje van Bilderdijk op Wagenaar voor in deel I had opgenomen als motto. Neen, zegt hij, dat geldt niet als motto voor deel I, maar voor het heele werk. Maar 't ware beter geplaatst aan 't slot van het voorlaatste deel, waar de tijd, waarvoor Wagenaar een bron kon zijn, afloopt. Q. E. D.!

Er is ook gelijkenis in beider jeugdgeschiedenis, een tijd van veel ziekte, waarin beiden al op zeer jongen leeftijd hoogst leergierig waren.¹⁾ Ook in hun beider veelzijdigheid, want geen onderwerp van wetenschap was ook H. W. Tydeman vreemd.²⁾

Goed historicus was hij ook en als zoodanig de meerdere van Bilderdijk, dank zij zijn objectiviteit, dank ook zijn nauwkeuriger onderzoek. Hij was een leerling van Kluit en hoopte dat altijd te toonen³⁾; heeft heel wat over geschiedenis geschreven, o.a. over de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten. En tot 1830 gaf hij in Leiden college over de Staatskundige Geschiedenis. Hij hoort tot de juridische professoren, die een groote belangstelling hadden voor de geschiedenis van allerlei tijden.

Wat heeft deze vereerder van Bilderdijk een tijd besteed aan de uitgave der 13 deelen „Geschiedenis des Vaderlands”? En van het begin tot het einde blijkt en Tydeman's eerbied voor den overledene en die voor de eerlijkheid. Hij wilde Bilderdijk geven zoo als hij was,⁴⁾ zonder alles te beamen of goed te keuren. Dat kon hij ook niet, want in veel kwesties dacht hij geheel anders dan Bilderdijk. Zoo bewerkte hij o.a. een geschrift van Vezin,

¹⁾ Hand. Letterk. 1863, p. 404-5.

²⁾ Hand. Letterk. 1863, p. 471.

³⁾ Voorbericht deel II. p. X.

⁴⁾ Gesch. des Vad. II. 337.

dat eigenlijk een pleit-rede was voor de afschaffing van de doodstraf,¹⁾ ijverde voor de opgestane Grieken, vertaalde een Duitsch werkje over het Wartburgfeest, was — last not least — een man van *liberaal constitutioneele gevoelens*.²⁾ Zoo iets bewijst de hoogheid van Tydeman's karakter en de suggestie van Bilderdijk's genie.

Tusschen [] plaatste hij verklarende aanteekeningen in den tekst, in de noten, in de nalezingen, in de bijvoegselen en ophelderingen. Soms met gebruikmaking van een excerpt-dictaat, zooals dat van Carbasius.³⁾ Hij bracht bewijsmateriaal aan en gaf op meer dan één plaats een resumé van hetgeen inmiddels verschenen was, of dienstig had kunnen zijn. Ook verduidelijkte hij, welk werk Bilderdijk bedoelde.⁴⁾ Geen wonder, dat zoo iets zijn vrijen tijd geheel in beslag nam.⁵⁾ Soms haalt hij op, wat Bilderdijk vergeten had of verwaarloosd te overwegen. Daar, waar hem de voorstelling overdreven, onwaar of al te plat voorkomt, grijpt hij ook in. Van de scheldwoorden aan het adres van Jacoba van Beieren heeft hij de gemeenste uitgelaten. Scheldwoorden liet hij weg uit schaamte voor Bilderdijk en voor zich zelf en voor het publiek. Bilderdijk had zijn colleges voor studenten gehouden, die natuurlijk de Latijnsche schrijvers wel kenden, de vele citaten wel verstonden. Bij de uitgave vertaalde Tydeman die, opdat alleman er de beteekenis van zou weten. Ook Engelsch vertaalt hij,⁶⁾ maar Fransch en Duitsch niet; hieruit blijkt dus de onbekendheid van het groote publiek van toen met het Engelsch. Van een vers van Dousa over Willem II in

1) Hand. Letterk. 1863, p. 412.

2) Hand. Letterk. 1863, p. 429.

3) Gesch. des Vad. X 277.

4) Gesch. des Vad. VII 236.

5) Hand. Lett. 1863, pag. 429.

6) Gesch. des Vad. XII 248.

deel II¹⁾ verkreeg hij een navolging van Mr. la Lau.²⁾ Klaarblijkelijke verschrijvingen rectificeert Tydeman even.³⁾ Soms komt hij tegen de voorstelling van Bilderdijk op.⁴⁾ Hier en daar stelt hij zelfs Wagenaar tegenover Bilderdijk in het gelijk. Niet dat hij Wagenaar graag mag, hij beschuldigt hem integendeel van slinksheid.⁵⁾

Tydeman heeft zijn taak niet beperkt tot het overschrijven, adnoteeren, vertalen, rectificeeren; soms geeft hij bijlagen van zeer groote beteekenis zooals bijvoorbeeld in deel X over de dubbele ebbe. In deel VIII pag. 292 drukt hij de voortreffelijke Parodia Vondeliana van Alewijn af. In een voorrede of elders bespreekt hij de aankondiging en critiek op de verschillende deelen; daardoor bevat het werk nogal veel polemiëk. Onder anderen tegen zijn ambtgenoot Siegenbeek, die de eer van Wagenaar en van Jacoba van Beieren verdedigde. Waarbij hij ook aardige staaltjes van geestige vernuftspeling geeft.

Wat in het werk heelemaal niet tusschen haakjes staat, heeft Tydeman laten afdrukken naar Bilderdijk's handschrift; met () is aangegeven, 't geen Bilderdijk bij de mondelinge voordracht toegevoegd heeft of wat ontleend is aan collegedictaten.

Het geschiedenisverhaal heeft hij dus verkregen en er correcties in aangebracht en verduidelijkingen; verder komt er in het werk een massa plaats voor de Ophelderingen, Bijvoegsels-Ophelderingen, Nalezingen, achter in de verschillende deelen opgenomen. De omvang daarvan kan blijken uit:

deel I,	bladz. 1—208	tekst;	209—344	Opheld. en Bijv.
„ II,	„ 1—313	„	317—348	„ „
„ III,	„ 1—216	„	219—322	„ „

¹⁾ Gesch. des Vad. II, pag. 157-158.

²⁾ Gesch. des Vad. II, pag. 339-340.

³⁾ Gesch. des Vad. XII, 90. Orleans broer van Lodewijk XVI [l. Neef].

⁴⁾ Gesch. des Vad. X, 212.

⁵⁾ Gesch. des Vad. XI, 237.

deel	IV, bladz.	1—335	tekst; 339—372	Opheld. en Bijv.
"	V, "	1—176	" 179—232	" "
			233—243	Nalezing van Bijv. en Ophelderingen.
"	VI, "	1—218	" 221—300	Opheld. en Bijv.
			301—310	Nalezing.
"	VII, "	1—220	" 223—280	Opheld. en Bijv.
			280—302	Nalezing.
			302—304	Toevoegsel.
"	VIII, "	1—171	" 175—224	Breeder Ontwikk. en Opheld. van sommige punten.
			227—253	Opheld. en Bijv.
			254—293	Nalezing.
"	IX, "	1—236	" 239—297	Opheld. en Bijv.
			298—328	Nalezing.
"	X, "	1—204	" 207—293	Opheld. en Bijv.
			294—336	Nalezing.
			337—344	Bijlage I. Littera- tuur over de De Witten-Oorlog van 1757.
			345—347	Bijlage II. Over het geweld gepleegd aan het huis van den Hoofdschout te R.'dam, 1690.
"	XI, "	1—160	" 161—195	Begin of inl. van eigen levensg.
			195—198	eenige aant. erop van T.
			199—258	O. en B.
			259—285	Nalezing.
"	XII, "	1—125	" 129—368	Opheld. en Bijv.

deel XIII 1ste stuk. 1—9 Bilderdijk: Slot der Gesch.

9—13 Kort begrip etc., geh. Hist. op een kaarteblad.

13—23 Verkorte hist. tot Unie van Utrecht.

29—32 Mijne (B.'s) Biografie.

32—43 Bijdragen tot B.'s character-beschrijving, geleverd door H. W. T.

45—198 Nadere Nalezing en Bijv.

198—214 Na-Nalezing op het eerste stuk.

2de stuk. Sleutel op Bijv. en Nal. XXXIV.

3—212 Vereen. register (Personen, zaken en verklaarde woorden).

Voor den samenhang zorgt hij (III 108 n. 2.) door al wat Bilderdijk had over schuld of onschuld der Tempeliers naar de Bijvoegselen te verwijzen. Terwijl hij XII 184 het betreurt, dat Bilderdijk de troebelen te Rotterdam, de kwestie van de Stadhouderlijke poort zeer nauwkeurig, maar de overige binnenlandsche onlusten veel te kort en vluchtig schetst.

Geen wonder, dat Tydeman in het Voorbericht van het 2de stuk spreekt over dit laatste en lastigste deel zijner taak. Hij heeft er veel zorg aan besteed, en bij de correctie hebben hem zijn vrouw, J. W. Tydeman en Mr J. T. Bodel—Nyenhuys bijgestaan.

Komt Tydeman (XIII stuk I 40/41) over Bilderdijk's karakter te spreken, dan geeft hij een verdediging tegen de beschuldiging van politieke weerhanerij en speciaal zijn verhouding ten opzichte van Koning Lodewijk en Napoleon. Voor de beoordeeling van Bilderdijk — zegt hij — moet men hem persoonlijk hebben gekend. Zelf vertelt hij, moeite gehad te hebben om tegenover hem zijn zelfstandigheid te bewaren. Dat is hem toch wel gelukt. Hij, de man, die meer dan duizend foliopagina's van het handschrift bracht aan het groote publiek. Met goede motieven bestrijdt hij XIII

1ste stuk 50/51 Siegenbeek's geringschatting van het werk. Op bladzijde 52 zelfde deel, zelfde stuk, spreekt hij over Bilderdijk en diens onsterfelijke, nooit volprezen verdienste jegens de Vaderlandsche Geschiedenis; op pag. 52—55 moet hij Bilderdijk's werk zelfs verdedigen tegen Groen van Prinsterer. Ook verdere beoordeelaars bespreekt hij in hetzelfde stuk, en handelt vooral veel over de waarde en onwaarde van Jan Wagenaar's werk.

Bladz. 70 en 71 spreekt Tydeman zeer verdienstelijk over partijdigheid en onpartijdigheid op zich zelf. Er blijkt uit, dat hij een superieur man was. En hij zegt zeer juist, dat Bilderdijk minder gevaarlijk is dan Wagenaar, omdat in Bilderdijk de overdrijving enz. duidelijk zichtbaar is, terwijl Wagenaar insinueert en zoetjes-zachtjes zijn denk- en zienswijze in het gemoed des Lezers instilleert....

Ook bespreekt Tydeman de vraag, of Wagenaar al dan niet afhankelijk was.

Tydeman wordt wel eens een imitator van Bilderdijk: XIII 52 over „de Wagenaarsche opvatting.” En *heel dicht* staat hij *bij* Bilderdijk's oordeel over de Goddelijke wraak, waar hij VII 270 ontvouwt, dat hij in de onthoofding van Oldenbarnevelt altijd de Goddelijke *Nemesis* gezien heeft over de gruwelijke behandeling, eens den Leycestrianen te Leiden aangedaan. Vooral ook XII 305, waar hij de lezers aanspoort de Goddelijke Voorzienigheid te danken voor onze vrijwording in 1813.

Ver af ervan daarentegen op heel veel plaatsen, waar een onredelijke veroordeeling van personen voorkomt, en dat is nogal eens het geval, vooral, als Bilderdijk over zijn eigen tijd spreekt. Tydeman rekent dan ook met de mogelijkheid, dat Bilderdijk's oordeel over Prinses Wilhelmina het gevolg was van een parti-pris ¹⁾. Van Willem van Oranje had Bilderdijk

¹⁾ Gesch. des Vad. XII, 197.

gezegd, dat eenig zwak ten opzichte der vrouwen hem parten had gespeeld ¹⁾; wat Tydeman niet gelooft ²⁾. Zijn geringschatting van Slingelandt verklaart hij gewoonweg uit zucht tot tegenspraak of verkleineering ³⁾. Wat al een heel bedenkelijke fout is! Zoo komt hij ook op voor Heinsius ⁴⁾, Stanislaus Leszinski ⁵⁾, voor Alexander van de Capellen ⁶⁾, tegen diens beschuldiging van politieke weerhanerij. Hij protesteert tegen het ongunstig oordeel over Willem Frederik ⁷⁾.

Voor al de tijdgenooten van Bilderdijk heeft hij verdedigd en zich verzet tegen de nogal smadelijke uitdrukking „zekeren Pieter 't Hoen", ⁸⁾ het afgeven op Jozef II, op Pieter Paulus, ⁹⁾ op Hahn, ¹⁰⁾ ten slotte op Napoleon. Hij haalt ook een bewijs aan, hoe weinig Bilderdijk zich in den tijd van zijn ballingschap om de gebeurtenissen hier bekommerde. ¹¹⁾ Van der Spiegel, tegen wien Bilderdijk ook veel te hatelijk is, zou het bestorven hebben, toen hij in 1795 gevangen genomen werd. Maar in werkelijkheid valt zijn dood pas in 1800.

Heel zonderling doet wel één opmerking van Tydeman aan. Hij betwijfelt, ¹²⁾ of Anna van Hannover wel zoo knap was. *Maar het doet er thans niet meer toe!* ¹³⁾ Fouten van minder belang haast alle, wijst hij nog aan. ¹⁴⁾

¹⁾ Gesch. des Vad. VI, 190n.

²⁾ Gesch. des Vad. VI, 281.

³⁾ Gesch. des Vad. XI, 232.

⁴⁾ Gesch. des Vad. XI, 219.

⁵⁾ Gesch. des Vad. XI, 232.

⁶⁾ Gesch. des Vad. IX, 241.

⁷⁾ Gesch. des Vad. IX, 267.

⁸⁾ Gesch. des Vad. XII, 150.

⁹⁾ Gesch. des Vad. XII, 308.

¹⁰⁾ Gesch. des Vad. XII, 310.

¹¹⁾ Gesch. des Vad. XII, 311.

¹²⁾ Gesch. des Vad. XII, 130.

¹³⁾ Ik cursiveer.

¹⁴⁾ Gesch. des Vad. IX, 266, 296, X 305, XII 154, 253 enz.

Men ziet dus, dat hij de fouten wel wilde zien. Daarom noemt hij dan ook het stukje van de Jansenisten „oppervlakkig”.¹⁾

Van één fout verwondert het ons, dat Tydeman die niet opgemerkt heeft. Het Buskruit-verraad van Guy Fawkes plaatst hij in den tijd van Karel II.²⁾ „Wagenaar belieft hieraan te twijfelen, of het waar zij.” Maar W. had deze fout niet gemaakt.

Het publiek, dat met de loffelijke resultaten van Tydeman's zorgen kennis maakte, kennen we voor een gedeelte uit de lijsten van inteekenaren voorin deel I en II. Het waren er meer dan 1000. Tegen het verschijnen van het 1ste deel is er zeker druk mee gecolporteerd aan de Kaap de Goede Hoop, want ook daar werden ruim 50 exemplaren besteld. Ruim 70 predikanten en theologen waren belangstellend. En eveneens een groot aantal juristen. Thorbecke en Bakhuizen van den Brink hoorden er onder. En natuurlijk ook de leesportefeuilles, zoo talrijk en van zoo groote beteekenis in het leven van Stastok e. a., teekenden in. Gegeven het gebrek aan verdraagzaamheid bij die lieden, die zich verdraagzaam noemden, mogen we aannemen, dat de leden van leesgezelschappen als „Verdraagzaamheid” te Rotterdam, die de deelen tot het einde toe lazen, zich nogal geërgerd zullen hebben aan den inhoud. Andere tijdgenooten van Jan Salie, vereenigd in het Leesgezelschap „Leeslust is de voedster der wetenschap”, zullen de portée van het werk wel niet algemeen geapprecieerd hebben. Wat hadden die leesgezelschappen toen kostelijke namen, zooals b.v.: „Genot en Geestveredeling is het waardig doel van onzen kring”, „Vriendschappelijk en Leerzaam”! De leden van het Leesgezelschap „tot bevordering van

¹⁾ Gesch. des Vad. XI 229.

²⁾ Gesch. des Vad. X 84.

deugd en verlichting" zullen Bilderdijk ook wel als vijand van die verlichting gekwalificeerd hebben.

Maar één ding staat vast: het is Tijdeman's schuld niet, wanneer de menschen een verkeerde voorstelling gekregen hebben van Bilderdijk's opvatting van de Vaderland-sche Historie.

HOOFDSTUK II.

Bilderdijk's denkbeelden over historie en historieschrijven. Hoe hij die in practijk brengt. Zijne bronnenstudie. Bilderdijk en Wagenaar.

Zoowel opzettelijk als in het voorbijgaan heeft Bilderdijk zijn algemeene historische denkbeelden aangegeven. Zeer belangrijk voor de kennis daarvan is de „Inleiding tot zijn lessen”, afgedrukt voor deel I zijner „Geschiedenis des Vaderlands”. Daarin zegt hij, dat de geschiedenis bestaat uit res facti = gebeurtenissen, bedrijven. Iedere gebeurtenis is het resultaat van oorzaken, waarom Aristoteles' gezegde dan ook zoo juist is: Scire est, per causas cognoscere. Men moet dus de gebeurtenissen van den oorsprong af bestudeeren. Het object der geschiedenis nu zijn de bedrijven of daden, menschelijke en vrije daden, dus onafscheidelijk met zedelijkheid verbonden. Daardoor is de geschiedenis de staatkundige en zakelijke leermeesteres der menschheid, die voedsel geeft aan hoofd en hart. Daarom oordeele ook ieder moreel over haar. Om nu billijk te kunnen oordeelen, moet men de volksverbindingen en staatsinstellingen kennen, waarom het ook noodzakelijk is, dat men het verband kent tusschen de daden en de volksverbindingen. Omdat alles ter wereld resultaat is, kan men het tegenwoordige slechts goed beschouwen met kennis van het verleden en daarbij mag men het oude niet beoordeelen naar een maatstaf van lateren tijd.¹⁾

¹⁾ Vast even vooruitlopend, wijs ik er op, dat volgens dezen regel Bilderdijk dan ook b.v. over den Raad van Beroerte en over Spaansche wreedheden in Haarlem (Gesch. des Vad. VI 85 en 154) zachter oordeelt dan men vóór dien deed. De menschen van ieder tijdvak, zegt hij elders (Gesch. des Vad. VII 8) moet men kennen wat betreft 't moreele, intellectueele.

De taak der geschiedenis is het ook nog, al die vooroordeelen weg te nemen, die ontstaan zijn uit partij-schappen, die nog voortleven. Omdat geschiedenis bestaat uit samenhangende gebeurtenissen en het wezen ervan leven, beweging, kracht uit zedelijke beginselen is, komt de studie ervan dus neer op een wijsgeerige studie, een beoefening van mensch- en staatkunde en een algemeene en bijzondere zede- en rechtskunde. Onze geschiedenis is echter dikwijls misverstaan, waarvoor verschillende redenen zijn: het land is slechts klein, de bronnen van den oudsten tijd zijn van vreemde afkomst en de oudste gedenkstukken slechts monnikenaanteekeningen, terwijl ten overvloede de geschiedenis geschreven is, om staatkundige ideeën te propageeren (zooals b.v. die van de souvereiniteit van ouds der Staten).

Wat beoogt de geschiedenis? Zij wil een spiegel zijn der waarheid, getrouw tafereel van verloopende tijden, een gezegende critica, gesteund door Letter- en Taalkennis, waarvan Kluit in zijn *Historia Critica* en *Hollandsche Staatsregeling* een eerste voorbeeld heeft gegeven. Bij deze geschiedenis is ook kennis van Leen- Volkeren- Romeinsch-Kerkelijk Recht onmisbaar.

Aan zich zelf en aan zijn toehoorders stelt hij den eisch, te hebben een *animus liber*, *partium securus ac medius*. Immers de geschiedenisbeoefenaar moet een nauwgezet rechter zijn, zoowel bij zijn onderzoek als bij zijn oordeelen.

Een vroegere redactie van deze beginselverklaring vinden we in de *Ophelderingen en Bijvoegselen* achter deel I blz. 220.

Verspreide opmerkingen over geschiedenis vinden wij in de „*Geschiedenis des Vaderlands*.” Sceptisch staat hij tegenover opgaven van gesneuvelden.¹⁾ Van iedere vertel-

¹⁾ *Gesch. des Vad.* III, 58, 99, 117n 1.

ling, zegt hij elders,¹⁾ is het belangrijk om den oorsprong na te gaan en hare geschiedenis. Daar, waar de historie met blijkbare fabeltjes omhuld is, is er dan ook een reden geweest, om die te omkleeden.²⁾ Daarom is b.v. het sprookje van het privilege der Friezen waard om onderzocht te worden wegens den historischen ondergrond, want de geschiedenis is niet besloten in de geschiedboeken.³⁾ Volksoverleveringen, hier toe heeft een levenslange studie van geschiedenissen hem gebracht, hebben altijd een grond van waarheid.⁴⁾

De eigen tijd levert weinig goede geschiedenisopvattingen, want men geeft personen en karakters en plooit de daden er naar, in plaats van de onbetwifelbare daden te geven en daaruit het karakter op te maken; en het nut der geschiedenis bestaat juist in een doorschouwen der menschenziel, wat veelal wordt voorbij gezien.

Zoo luidt Bilderdijk's *theorie*; zij vraagt niets dan de waarheid, en het vermijden van alle partijzucht. Maar hij, die zoo koel een program opmaakte, kon niet kalm blijven, toen hij het verleden besprak. Zijn temperament was niet dat van een kalm wikkend filosoof, maar dat van een passiemensch: vurig in zijn liefde, gloeiend in zijn haat, hartstochtelijk in de vereering van zijn Schepper, vol pakkend-mooie uitersten, welke zóó veel beoordeelaars van Bilderdijk te machtig zijn geweest. Zijn denkbeelden over den Staat en over God en de Wereld verdienen een bespreking, omdat die veel in zijn opvattingen kunnen verklaren. Een bepaald systeem kan men daarvan niet samenstellen; daarvoor zijn zijne opmerkingen te ijl, te veel afbrekend en dikwijls ook te inconsequent. Uit tal van verspreide plaatsen zijner geschiedenis moet men zijne meeningen leeren kennen.

1) Gesch. des Vad. III, 109.

2) Gesch. des Vad. IV, 96.

3) Gesch. des Vad. I, 90.

4) Gesch. des Vad. II, 61.

In de staatsinstellingen aller tijden vindt hij veel te berispen. De regeering van het Gemeen kan hij niet goedkeuren, want de groote massa is te mobiel, te onstandvastig en goedgeloovig. *Gesch. des Vad.*, VII, 130, „de groote hoop zal gelooven al is 't nog zoo zot en contradictoir”. Voor de democratische Gentenaren b.v. voelt hij dan ook niet veel; hij vindt de ambachtslieden in hun optreden tegen Maximiliaan kleingeestig. Al stond hij met den vader der Vlaamsche beweging J. F. Willems in vriendschappelijke betrekking, dit belet hem niet, Vlaanderen onzen ervvijand te noemen, omdat het de tegenstander geweest was van Floris V¹⁾. De heerschappij van Imbyze in Gent noemt hij een ouderwetsche Gentsche Tyranny (op zijn Artevelts); ook spreekt hij smalend over de Gentsche Ochlogarchie²⁾.

De groote massa wordt in alle tijden, zoowel in Griekenland als in Rome, tegen Vorsten opgeruid door verhalen over het aanranden van de kuischheid eener vrouw. Daarom was ook het fabeltje van Machteld van Velzen verzonnen. De groote massa ziet hij dus als kritiekloos en daar heeft hij stellig geen ongelijk aan. Scipio Sighele is hierin haast zijn geestverwant!

Jan van Avennes kreeg de stem van het gepeupel, omdat het blindelings hangt aan namen van bloedverwantschap³⁾. Elders praat „de Graaf van Teisterbandt” over den smaak van het lage en domme gemeen. Een juiste opmerking is ook⁴⁾ „het algemeen is genomen zoo dramen vertelt, dat een zaak geld kost, en zij 't op moeten brengen”!

¹⁾ *Gesch. des Vad.* II 208.

²⁾ *Gesch. des Vad.* V 112.

³⁾ *Gesch. des Vad.* II 273.

⁴⁾ *Gesch. des Vad.* X 65.

⁵⁾ Maar voor de ontberingen der armen in zijn tijd had hij veel oog en er deernis mede. Kollwijn, *Bilderdijk* II 136 en 137 haalt sociaaldemocratische theorieën aan, door Bilderdijk uitgesproken in zijn brieven aan Tydeman. Men denke ook eens aan zijn vorstelijke mildheid bij Leidens ramp.

Een Republiek verafschuwt Bilderdijk. Republicanismus acht hij synoniem met oproerzucht. Anti-republikein hier en elders.¹⁾ In een republiek kan niemand onkreukbaar braaf wezen, zonder slachtoffer te worden.²⁾ In 1717 werd de uitwendige rust door een Amnestie hersteld „voor zoover zij ooit in een Republiek hersteld wordt”.³⁾ Immers zoowel een Democratische als een Aristocratische Republiek moet door invloeden van buiten geregeerd worden, zooals b.v. Zweden, waar men de Hoeden tegenover de partij der Mutsen had.⁴⁾

In Friesland, dat een democratische republiek was, had men ten tijde van Jan de Witt klachten over kuiperijen en omkoopning tot verkrijging van regeeringsposten en ambten, „zooals in een democratie niet wel anders kan”.⁵⁾ Geen vastheid was er in het bestuur en Friesland was dan ook beweegbaar, „als een Democratie noodwendig altijd zijn moest.”⁶⁾

Voor aristocratische elementen in de regeering voelt hij veel en Bilderdijk betreurt daarom het invloedsverlies in de Republiek van den Adel, dat hij toeschrijft aan Willem van Oranje.⁷⁾ Deze was n.l. de eenige Nederlandsche edelman, die verstand had; hij moest zich daarom van burgers bedienen, waardoor het land verviel in een Magistraten-Aristocratie. „Dit had hij moeten voorzien!”

¹⁾ P. van Limburg Brouwer vertelt in: „Het Leven van Mr. S. J. Wiselius” (1846) p. 219n. hoe hij door dezen aangeteekend vond, dat Bilderdijk hem verzekerd had, het democratisch beginsel dragelijk te achten, mits het volk zelf, zonder eenige tuschenkomst van bijzondere collegiën of corporatiën de keuze deed van zijne regenten. Het is mogelijk, dat Bilderdijk hier uit vriendschap een uiterste concessie deed, die natuurlijk niet te verdedigen is, omdat zij tegen zijn personeele overtuiging inging. Inconsequenties vindt men overigens bij Bilderdijk passim.

²⁾ Gesch. des. Vad. VIII 87.

³⁾ Gesch. des. Vad. XI 31.

⁴⁾ Gesch. des. Vad. X 109.

⁵⁾ Gesch. des. Vad. IX 139.

⁶⁾ Gesch. des. Vad. X 71.

⁷⁾ Gesch. des. Vad. VI 75.

Het monster van Aristocratische Tyranny: Venetië, was in onze Republiek tot model genomen, en de edelen werden aangemerkt als overtollige wezens, ¹⁾ die men in de Regeering dulden moest „even als den wolf in den klavecimbel.”

Hij toornt tegen een Republiek, die zóó veel gebreken had, zoodat één stad de vervulling van een verbond kon beletten, waarin allen toegestemd hadden. ²⁾ Welk een constitutie! De dagelijksche zaken van het gewest werden afgedaan door Gecommitteerde Raden, een college, waar de dwingelandij altijd in gezeteld had. ³⁾ En de regenten: het zijn echte Catilinaas. ⁴⁾

De tweedracht in de Republiek wordt herhaaldelijk door hem op de kaak gesteld. „Geen redeneering kon zoo krachtig tot eendracht, tot aansluiting aan de regeering aansporen, als de geschiedenis van de Republiek, die door tweedracht te gronde was gegaan.” ⁵⁾ „Waar een factie-regeering is, geschiedt altijd het tegendeel van 't geen plicht, wijsheid en voorzichtigheid vorderen”. ⁶⁾ Die factieregeering vindt hij samengaan met eigenbaat en heerschzucht, overal waar de regeering niet simpliciter eenhoofdig is. Ook daarom is hij een voorstander van het eenhoofdige bestuur onder een vorst, die een macht heeft als die van een vader over zijn huisgezin. Maar geen constitutie of parlement: O zalig Despotisme van het Oosten bij de Westersche constitutiën vergeleken. ⁷⁾ Want nu is de Hydra van den factie-geest hier weer opgestaan en wel zag hij met genoeg

¹⁾ Gesch. des Vad. VII 173.

²⁾ Gesch. des Vad., XI, 89 n. 2.

³⁾ Gesch. des Vad., VIII, 22 en VI, 86.

⁴⁾ Gesch. des Vad., XII, 65.

⁵⁾ Fruin, Verspr. Gesch., IV, 279.

⁶⁾ Gesch. des Vad., VIII, 125.

⁷⁾ Gesch. des Vad., III, 238. In zijn gedicht De Alleenheersching: Aan het Volk van Denemarken, van 1793, betoogt hij, dat daar de vrijheid is, waar een grootmoedig monarch zijne onderdanen beheerscht en beschermt: in een verlicht despotisme dus.

en dank terug op 18 November 1813, „wanneer wij den schandnaam van Franschman afwierpen”, ¹⁾ maar helaas, wat heeft deze tijd niet al teleurstellingen gebracht! Want nu doen de vorsten hun volk liever zuchten onder het geboefte, dat zij tusschen zich en hun volk plaatsen (dat zijn dus de ministers). ²⁾ En wat is het alles niet veel anders gegaan dan ten tijde van graaf Willem I, die niet degenen beloonde, die hem verraden hadden, maar zijn getrouwste aanhangers, ³⁾ (anders dan Koning Willem I, die Bilderdijk vergat en oude vijanden van Hem en Zijn huis begunstigde!) Trouwens, de moraal der menschen is gedaald. Dat, wat men vroeger trouweloos vond, zou men nu slim vinden. ⁴⁾

Ook het staatsbeleid der groote mogendheden verdroef hem. Het Engelsche Ministerie is veel verdorvenner dan in den tijd van Anna de Gouvernante. ⁵⁾ En dan dat vloekwaardige Heilige Verbond! De staat van rust zal hier slechts komen door de komst van den Vredenvorst, dien men vruchteloos door een quasi *Heilig Verbond* meent te kunnen ontberen of uit te sluiten. ⁶⁾ Dit zoogenaamde Christelijk Verbond republicaniseert de landen, wier vorsten zich daartoe, door hun vrij-metselaars-ministeries (die wel weten waar toe) laten overhalen. ⁷⁾ Vermoedelijk dus waren de ministers der Heilige Alliantie nog te „constitutioneel” voor Bilderdijk. In den naam van Jezus Christus, zegt hij, durft men Heilige Verbonden aangaan tot herstel en wettigheid, terwijl Bernadotte thans koning is. ⁸⁾

Bilderdijk's historiebeschouwing draagt overal den

¹⁾ Gesch. des Vad., XII, 125.

²⁾ Gesch. des Vad., III, 238.

³⁾ Gesch. des Vad., II, 98n.

⁴⁾ Gesch. des Vad., X, 198 n. 1.

⁵⁾ Gesch. des Vad., XII, 21.

⁶⁾ Gesch. des Vad., II, 326.

⁷⁾ Gesch. des Vad., VI, 152.

⁸⁾ Gesch. des Vad., XII, 118.

stempel van zijne geloofsovertuiging. De geschiedenis, zooals hij die zag, droeg een religieus-ethisch karakter.¹⁾ En in de gebeurtenissen had men de voorschaduwing en toebereidselen van het koninkrijk van Christus te zien. De eindelijke overwinning van het Godsrijk zal komen. Daarheen ontwikkelen zich de gebeurtenissen der wereld. Het XIII^{de} (laatste) deel eindigt met de aanroeping: „Kom, Heer Jezus!”

Hij, die telkens weer Gods hand ziet, zoowel in de gebeurtenis zelve als bij het verhinderen van rampen, die zijn volk of zijn historische vrienden bedreigen, maakt dan ook in zijn geschiedenis dikwijls gewag van het ingrijpen der Voorzienigheid.

Zelfs misduidt hij het den Nederlanders,²⁾ dat ze dijken aangelegd hebben, waardoor het gebeurt, dat de slib op den bodem der rivieren dien geleidelijk ophooft. Gelukkig zou Holland geweest zijn, zoo men nooit gegraven en gedijkt had. Wij zouden dan nu boven de rivieren wonen. Het ongeduld echter der Nederlanders heeft hen het land op allervernuftigste wijs doen bederven, om er eindelijk mee te verzinken.³⁾ Hier verwijt hij dus den Nederlanders, dat zij in hun ongeduld wat God hun goeds voorbereidde, hebben bedorven, door Hem te voorkomen. Zoo werd dus hier de Voorzienigheid miskend.

Personen, die hij vereerde, zag hij door Gods ingrijpen gered, zooals bijv. graaf Willem I⁴⁾, Philips van

¹⁾ Bavinck, *Bilderdijk als denker en dichter*. Hoofdstuk XI: Geschiedbeschouwing.

²⁾ *Gesch. des Vad.* I 24.

³⁾ Ook in een brief van da Costa van 4 Maart 1825 (*Brieven* 4 p. 211) spreekt Bilderdijk hierover. Iets dergelijks heeft ook Multatuli, *Ideeën* 1056d—1056e. Trouwens Multatuli heeft meer overgenomen van Bilderdijk, met wien hij in psychologische afwijkingen „Lotgenoot” was. Zie te Winkel „*Bilderdijk lotgenoot v. Multatuli.*”

⁴⁾ *Gesch. des Vad.* I 94.

Bourgondië,¹⁾ ook zijn partijgangers de Contra-Remonstranten ten tijde van Frederik Hendrik.²⁾

Alle plaatsen, waar Bilderdijk Gods hand aanwijst, behoeven we niet aan te halen noch te bespreken; alleen zij opgemerkt, dat het aantal plaatsen geringer is, dan men zou denken.

Van een fantast als Bilderdijk verwondert het ons niet, dat hij bij de gebeurtenissen van het jaar 1772³⁾ in een noot de opmerking maakt: „t'jaar 72 altijd merkwaardig bij ons.” Hij ziet dus in bepaalde jaartallen het treffende van gebeurtenissen. Voor 1572 en 1672 ligt dit dan ook voor de hand. Wie zoo met getallen omfantaseert, ziet hierin iets van zelf sprekends. We denken hier ook aan deel III, bladzijde 124/125. Daar spreekt hij van den „profeet Daniël, wiens tijdbepalingen, indien zij wel verstaan worden, het lot van alle Volken bevatten.” Behalve onder de bekoring van Daniël's profetie, heeft hij trouwens ook de Apocalyps bestudeerd en de getallen overwogen, waarvan we o. a. nog blijken vinden in zijn „Opstellen van Godgeleerden en Zedekundigen Inhoud, deel II: Gedachte omtrent de toekomst en 't Koninkrijk van Christus: IV Teekenen der Tijden en V: Van de zeven laatste bazuinen en plagen.” Vermelden we hier even het schitterende afscheid van 1811, waarin hij met merkwaardige helderziendheid de bevrijding van zijn land voorzag. Dat is dichterlijke visie! Ook met zijn studenten sprak hij zeer graag over het „naderen der laatste tijden” en met

¹⁾ Gesch. des Vad. IV 177.

²⁾ Gesch. des Vad. VIII 110.

Natuurlijk is hij ook blij, als zijn eigen land gered wordt van vreemde aanvallen. Dan zien we in Bilderdijk soms een echt vaderlander. En al de warme liefde, zijn groote vaderlandsliefde komt dan oplaaien. Hij mag dan nog zoo bitter zich geuit hebben over zijn land, als het er op aan komt, is Bilderdijk chauvinist bijna, wiens aanleg helaas hem echter zoo dikwijls er toe gebracht heeft, kwaad te oordeelen over bijna alle volkeren, het zijne, zijn eigen, niet te vergeten. Helaas, de toorn is dikwijls een slechte raadgeefster.

³⁾ Gesch. des Vad. XII 40.

zooveel beslistheid hield hij daarbij zijn opinie vast, dat men hem liefst niet tegensprak.¹⁾

De oudste partijstrijd van Hoeken en Kabeljauwen is voor hem het begin van partijvormingen, die nog voortduren. In de Hoeksche partij ziet hij er eene, die zich tegen den wettigen Vorst verzet.²⁾ En tegenover die partij staat hij dus vijandig.

Wel houdt van dezen twist de oorzaak op, maar de strijd blijft voortduren tot den tijd van Philips II. Daarna heeft deze partij in aanzien gewonnen en is, dus begrijp ik het, daaruit de Loevesteinsche factie voortgekomen, die ook nu nog d.w.z. in Bilderdijk's tijd zich meester heeft gemaakt van de Hooge Regeering. Dus: de constitutioneelen zijn de Hoekschen.

Ten slotte wil ik nog trachten een denkbeeld van Bilderdijk's opvatting onzer geschiedenis te geven, door met hem — of liever aan de hand van citaten uit zijne Geschiedenis — een tocht door onze geschiedenis te maken.

Toen de vorst machtig was zonder beperking, toen was het een gelukkige tijd. En dat was in den eersten tijd der graven, die geen Stateninvloed kenden. Voor de verschillende graven uit het Hollandsche huis heeft Bilderdijk dan ook heel veel waardeering. Met de Henegouwers, speciaal met Jan II, wordt het minder. Zij zijn van een niet zoo aanzienlijk graafschap en vreemdelingen; bovendien was hun gezag „aangematigd”.³⁾ Maar Willem III noemt hij met zeer veel achting. Willem V, die zoo veel met de Hoekschen te stellen had, noemt hij zelfs met aandoening.⁴⁾

Wegens hun rol in de Hoeksche tumulten kan hij de Brederodes ook niet best zetten. Hij spreekt dan ook van

¹⁾ Kollewijn, II, p. 186.

²⁾ Gesch. des Vad. III, 176.

³⁾ Gesch. des Vad. III, 62.

⁴⁾ Gesch. des Vad. III, 215/6.

het „eindeloos woelziek geslacht der Brederodes”.¹⁾ Dat hij later Hendrik van Brederode zoo kleinerde, had natuurlijk nog andere redenen, o.a., dat deze juist door de „Santhorsters” gezet was als vrijheidsheld naast en tegenover Willem I.

Filips de Goede waardeert hij ten hoogste, ook natuurlijk wel als den tegenstander van de gehate Jacoba.

Aan het beginsel der wettigheid hecht Bilderdijk zeer veel. Daardoor kan hij verzet tegen de gestelde machten dikwijls niet dulden, ook al ging het uit van zijn voorouders of geloofsgenooten. Daarom keurt hij bijvoorbeeld²⁾ het verbranden van de bul door Luther af.

En voor Karel V heeft hij veel waardeering, omdat hij tegenover hem onbevangener staat dan de meeste zijner tijdgenooten³⁾. Wel miste Philips II zijns vaders verstand, doorzicht, wijsheid, geestkracht,⁴⁾ en was hij zwak, maar zijn optreden tegen Don Carlos verdedigt Bilderdijk toch. Een zeer goede aantekening krijgt hij:⁵⁾ „Is dit nog tyranny . . . ? Ik zeg volmondig neen”. En het samenvattend oordeel luidt ongeveer aldus:⁶⁾ „Hij had voortreffelijke hoedanigheden, legde zich met ernst op den bloei zijner staten toe, maar twee principes had hij, 1e van de absoluutheid der Koninklijke macht, 2e zijn plicht om de ketterij te bestrijden. Schrander was hij en achterdochtig. Een vorst om *geregeerd te worden* en niet *om te regeeren*.”

In den tijd van het voorspel keurt Bilderdijk soms de houding der edelen af. Van Oranje kan hij het zich niet voorstellen, dat deze het gevaar, dat de 4500 man Spaansche troepen voor deze gewesten vormden,⁷⁾ zoo groot vond.

1) Gesch. des Vad. IV, 201.

2) Gesch. des Vad. V, 76.

3) Zie o.a. Gesch. des Vad. V, 174. v.v.

4) Gesch. des Vad. VI, 4 en 5.

5) Gesch. des Vad. VI, 59n. 2.

6) Gesch. des Vad. VII, 192-3.

7) Gesch. des Vad. VI, 16.

deel van de
opstand

Granvelle beschuldigde Oranje van te veel aanmatiging en omgekeerd Oranje Granvelle. Beiden hadden gelijk.¹⁾ Het vertrek van Granvelle was daarom zoo verkeerd, omdat er nu weer eerst een tijd van factie-regeering kwam²⁾.

Heeft hij dus voor de opstandelingen weinig waardeering, voor de onderdrukkers meer, dan spreekt het ook van zelf, dat hij ook Alva en Don Frederik niet te zwart afschildert en hun optreden verdedigt, althans motiveert. Voor Alva spreekt hij meermalen³⁾; dat Philips II hem ondankbaar was, acht hij onverdiend. Zijn wreedheid was slechts het gevolg van het aandurven der uitersten en „Miles erat”.⁴⁾ Men doet hem te kort, als men hem een wreedaard van inborst noemt, hij handelde uit beginsel en plicht en was een groot krijgsman⁵⁾. De opstandelingen Lumey en Sonoy daarentegen veroordeelt hij met nadruk. Van Lumey heet het, dat hij was: woest, wreed, onbemind, en sterk de R. Geestelijkheid hatend.⁶⁾

Door den opstand komt voor het grafelijk gezag dat der Staten in de plaats, die den stadhouder wel meenen te kunnen missen. Amsterdam o.a. bewerkt, dat Willem van Oranje geen graaf wordt, wat toch heel wat beter geweest zou zijn. De proefneming met Leycester gelukt niet. Wel heeft die zijn fouten, maar hij had ook vele goede eigenschappen. Geen wonder, dat Bilderdijk Buys niet kan zetten, een woordvoerder der regenten, die voor zich de oppermacht opeischen. Evenmin Grotius, wien de domheid altijd „uit den mouw komt, als hij denken moet”.⁷⁾ Ook Cornelis Pietersz Hooft⁸⁾ moet het bij hem ontgelden; deze had bovendien

¹⁾ Gesch. des Vad. VI, 39.

²⁾ Gesch. des Vad. VI, 39.

³⁾ Gesch. des Vad. o.a. VI, 112, 117 n. 3, 119 n.

⁴⁾ Gesch. des Vad. VI, 136 en n.l.

⁵⁾ Gesch. des Vad. VI, 150.

⁶⁾ Gesch. des Vad. VI, 150.

⁷⁾ Gesch. des Vad. VIII, 84n. 2.

⁸⁾ Gesch. des Vad. VIII, 23.

nog tegen zich, dat hij uit Amsterdam was, een stad, die altijd in de „contra-mine” was ¹⁾. En deze Hooft „dat Kareltje”, had zich verzet tegen de verheffing van Willem I tot Graaf. ²⁾ Amsterdam's schuld is het dan ook, dat Willem I niet Willem VII geworden is. ³⁾

Een der voor Bilderdijk gehaatste vertegenwoordigers der aristocratische regentenheerschappij is Oldenbarnevelt, dien hij houdt voor een slecht karakter, die plannen had op eigen verrijking, ja op despotisme. Zelf van zoo aanzienlijke afkomst als hij (B.) zich dacht, keek hij neer op den parvenu Oldenbarnevelt ⁴⁾ en al die koopmansnazaten. Oldenbarnevelt heet heerschzuchtig en aanmatigend, ⁵⁾ vrij inhalig, ⁶⁾ hebzuchtig, ⁷⁾ koppig, ⁸⁾ met begrippen over Souvereiniteit en vrijheid, even verward en duister als die op het gebied van godsdienst en zedelijkheid, ⁹⁾ onverstandig, ¹⁰⁾ in 't geheel geen geleerde of liefhebber van fraaie letteren, maar louter voor geld en gezag aandoenlijk, ¹¹⁾ meenedig. ¹²⁾ O lepidum caput! roept Bilderdijk elders over hem uit. ¹³⁾

En welke snoode daden heeft Oldenbarnevelt niet beraamd! Hij wilde den tocht naar Vlaanderen en daardoor een tegenslag voor Maurits. ¹⁴⁾ Daardoor zou diens aanzien dalen; alles een samenspanning, waaraan ook Frederik Hendrik en Louise de Coligny deelnamen. Zijn verzet tegen de

1) Gesch. des Vad. VI, 55.

2) Gesch. des Vad. VII, 77 en 78.

3) Gesch. des Vad. IV, 2.

4) Gesch. des Vad. VII, 85.

5) Gesch. des Vad., VII, 94.

6) Gesch. des Vad., VII, 179.

7) Gesch. des Vad., VII, 279.

8) Gesch. des Vad., VII, 270.

9) Gesch. des Vad., VIII, 59.

10) Gesch. des Vad., VIII, 63.

11) Gesch. des Vad., VIII, 74.

12) Gesch. des Vad., VIII, 213.

13) Gesch. des Vad., VIII, 202.

14) Gesch. des Vad., VII, 278.

Contra-Remonstranten kwam slechts voort uit wrok tegen de predikanten, want Remonstrant was Oldenbarnevelt niet.¹⁾ En toen hij de Scherpe Resolutie doordreef, moet hij beslist buitenlandsche hulp verwacht hebben, want anders ware hij zinloos geweest.²⁾ Geen wonder, dat we een zeer fel requisitoir tegen hem krijgen.³⁾

En nu het beeld van Maurits daar tegenover. Een man van groot verstand met rechtschapen hart en juist oordeel,⁴⁾ wien het alleen te verwijten valt, dat hij 't in de twisten van het bestand zoo ver heeft laten komen.⁵⁾ Het waren „gelukkige dagen” in Maurits' tijd.⁶⁾ Hij was een voortreffelijk man, Vorst, krijgsman: gul, oprecht, goed-aardig, onbekwaam tot veinzen, absoluut niet haatdragend. Speelpop een tijdlang van Oldenbarnevelt, doordat hij pas laat achterdocht opvatte, maar verstandig in staatszaken.⁷⁾ Ook hier — zooals zoo dikwijls bij Bilderdijk — weer een tegenspraak! Als krijgsman was hij grooter dan Frederik Hendrik,⁸⁾ die trouwens tegenover zijn broer geen te beste rol had gespeeld. Als veldoverste miste Frederik Hendrik het vuur en den coup d'oeil van Maurits, maar was desniettemin een der eerste krijgshoofden van Europa.⁹⁾

Hij miste ook de ronde oprechtheid van Maurits en diens rechtschapenheid, was intrigant. Die Maurits bezwadden, prijzen *hem* 't meest. Al zijn slechte eigenschappen had Frederik Hendrik van zijn Fransche moeder, daarom was hij een Fransche huichelaar¹⁰⁾, die b.v. bij de

¹⁾ Gesch. des Vad., VIII, 20-21.

²⁾ Gesch. des Vad. VIII, 44.

³⁾ Gesch. des Vad. VIII, 61 en vooral eind 62.

⁴⁾ Gesch. des Vad. VII, 84-5.

⁵⁾ Gesch. des Vad. VIII, 67.

⁶⁾ Gesch. des Vad. VIII, 93.

⁷⁾ Gesch. des Vad. VIII, 100-1.

⁸⁾ Gesch. des Vad. VIII, 127.

⁹⁾ Gesch. des Vad. VIII, 102-3.

¹⁰⁾ Gesch. des Vad. VIII, 159-160.

kwesties op kerkelijk gebied in Amsterdam, toen hij die stad bezocht, den Contra-Remonstranten een goed gelaat toonde, maar de Arminiaanschgezinde regeering de baas liet.¹⁾ Hij zocht accommodatie tusschen recht en onrecht, plicht en misdaad.²⁾

Bilderdijk's godsdienstige overtuiging bracht hem aan den kant der „Precyzen”. Daarom veroordeelt hij den rekkelijken Koornhert³⁾, en Duifhuis⁴⁾, later Venator⁵⁾, Episcopus⁶⁾, Uitenboogaart⁷⁾. De uitslag van de Dordtsche Synode is hem natuurlijk zeer welgevallig.

De Ruyter was meer staatsgezind, Tromp meer Oranjer. Deze laatste wordt dan ook door Bilderdijk bovenaan gezet: Tromp,⁸⁾ „wien de Ruyter nooit heeft kunnen opwegen”.

Het is overbodig, alles weer te geven, wat Bilderdijk ten nadeele van De Witt ten beste geeft. Van hem neemt hij, evenals van Oldenbarnevelt, allerlei slechte dingen — ook het slechtste — aan. Ja, hij betreurt het zelfs nog, dat de aanslag van Van de Graaf mislukt is⁹⁾, want het gelukken ervan zou een zegen geweest zijn voor 't Vaderland!

En zoo gaat het voort: De Raadpensionarissen, de regenten worden gekleineerd, de Stadhouders, de Oranjes omhoog gestoken. De voorstanders der verlichting waren hem ook antipathiek. Vandaar de veroordeeling van Jozef II en zijn regeeringswijze¹⁰⁾, evenals van de menschen uit de Fransche Revolutie. Van de mannen van zijn eigen tijd kan hij de patriotten en de politici der Bataafsche Republiek

1) Gesch. des Vad. VIII, 114.

2) Gesch. des Vad. VIII, 119.

3) Gesch. des Vad., VII 21.

4) Gesch. des Vad., VII 22 n. 1 en 113.

5) Gesch. des Vad., VIII 190.

6) Gesch. des Vad., VIII 19.

7) Gesch. des Vad., VIII 30.

8) Gesch. des Vad., IX 57, 168.

9) Gesch. des Vad., IX 223-224.

10) Gesch. des Vad., XII 53.

natuurlijk niet waardeeren, zooals b.v. blijkt uit hetgeen hij schrijft over Pieter Paulus ¹⁾ en Hahn ²⁾.)

We zien dus, hoe staatkundige en godsdienstige meeningen Bilderdijk's oordeel over personen en partijen en tijdperken niet alleen hebben beïnvloed, maar telkens en telkens scheef getrokken, ondanks zijne schoone theorieën over onpartijdigheid. Aan den eisch, dien hij — zooals wij boven zagen — aan zichzelf en aan zijne toehoorders stelde: het hebben van een *animus liber, partium securus ac medius*, beantwoordde althans hij zelf niet.

Het zijn 12 deelen, waarin Bilderdijk de Geschiedenis des Vaderlands verhaalt. Waaruit heeft hij die opgebouwd? Hij heeft er geen archiefstukken voor verwerkt, geen bundels handschriften moeizaam voor doorgeworsteld en hij deed dus niet anders dan het gros der menschen, die toen geschiedenis bestudeerden. Die namen Wagenaar en controleerden zelfs niet meer, wat deze als bronnen en zegslieden aanhaalde. Geeft echter *Wagenaar* zeer nauwkeurig aan, waar hij zijn kennis vandaan haalt, *Bilderdijk* daarentegen vertelt soms heelemaal niet, waar hij zijn wetenschap heeft gevonden. Of hij geeft zijn aanwijzingen daarover in zoo algemeene termen, dat men zijn bron niet kan ontdekken. De contrôle wordt al heel moeilijk bij een veelvuldig voorkomende aanduiding als: „de schrijvers”, ³⁾ „andere schrijvers”, „de Spaansche geschiedschrijvers”, „de simpele Kronijkschrijver”, „onze Historieschrijvers”, „wordt

¹⁾ Gesch. des Vad., XII 101.

²⁾ Gesch. des Vad., XII 101.

³⁾ Bij het bewerken van een zeer groot aantal gedichten of het vertalen ervan (zie Kollewijn, Bilderdijk, II, 410) noemde hij ook dikwijls zijn bron niet. Soms een, die niet bestond (Kollewijn t. a. p. n. 4). Gesch. des Vad., dl. I, 59, vermeldt Tydeman eveneens, dat er bijgeschreven stond: M. St. dat is Melis Stoke. Maar in de Rijn-kroniek heeft hij de bedoelde plaats niet kunnen vinden.

ons vaak geboekt", „de Vlamingen zeggen", „de latere schrijvers" enz. enz.; zulk een wijze van citeeren pleit niet voor de nauwgezetheid van den schrijver. Tydeman heeft ook wel in met name genoemde werken de aangehaalde plaatsen niet kunnen vinden; daardoor stijgt ons wantrouwen.

Als resultaat van een noteering van alle bronnen kan ik vermelden, dat wat betreft het aantal, de deelen I, II, III en IV samen heel wat meer opleveren dan de 8 andere samen, waaruit om te beginnen al blijkt, dat Bilderdijk het begin met meer ernst heeft bewerkt, dat de Middeleeuwen, een tijdperk, waarin hij weinig af te keuren en veel sympathieks vindt, zijn hoofdaandacht gehad hebben. Over dien tijd heeft hij dan ook „het meeste nieuwe licht gebracht", voortbouwend op wat iemand als Kluit had gevonden.

Over het algemeen veronderstelt B. de historische voorstelling van Wagenaar bekend bij zijn *hoorders* (want het karakter van dictaat mag men vooral niet uit het oog verliezen). Strekking van zijn werk was, de bestaande meeningen op het gebied der historie te wijzigen. Dan weer licht hij Wagenaar's voorstelling toe, dan weer becritiseert hij die. Lang niet altijd heeft hij hem weersproken, soms met lof aangehaald.¹⁾ Dikwijls wordt hij genoemd zonder meer. Terechtwijzigingen zijn er ook heel veel en soms in zeer krasse bewoordingen, zooals trouwens Bilderdijk in vele uitdrukkingen dikwijls te sterk was. Men zal de berisping echter al in een zeer eigenaardige stemming moeten lezen, om tot het resultaat van Siegenbeek te komen, die in zijn voorbericht van „De eer van Wagenaar als historischrijver en die van Jacoba van Beieren verdedigd tegen Mr. W. Bilderdijk", zegt, dat er geen schooner en luisterrijker

¹⁾ Kollewijn (Bilderdijk, II, 187, n. 6) haalt uit B.'s brieven een lofuiting aan op Wagenaar, die daar heet „een reus", „een held", vergeleken bij „beulingen" als van Schelling en Le Long.

eerezuil voor Wagenaar gesticht had kunnen worden, dan door Bilderdijk is gedaan in zijn „Geschiedenis des Vaderlands.” Dan ware trouwens die verdedigingsrede ook beter ongeschreven gebleven.¹⁾ Bijkans alle plaatsen, waar Bilderdijk Wagenaar aanvalt, bespreekt Siegenbeek in die rede; met niet groote behendigheid. Nu kon men Wagenaar, die immers aan den kant der Anti-Stadhouderlijken en regenten stond, zooals ik reeds opmerkte, niet overal verdedigen. Maar deze „patriot” wordt door iemand aangevallen met sterke opinies als Bilderdijk, die heel wat scheldwoorden daarbij heeft gebruikt, zoodat zelfs Tydeman een paar maal voor Wagenaar opkomt. Zooals daar, waar hij vermeldt, dat Wagenaar Klaas Kolijn wel eerst heeft gebruikt, maar toch zijn fout beleden.²⁾ In de kwestie Magdalena Moens kiest hij verder ook voor Wagenaar partij.³⁾ Maar diezelfde Tydeman plaatste als motto voor het geheele werk⁴⁾ een versje van Bilderdijk op Wagenaar, dat van 1789 al dateert:

Wagenaar.

„Een schrijver van beroep, die aangespoord door 't voordeel,
Slechts schaars de stof zijns werk, en nooit de taal verstond;
Op elke zij bijna het recht der waarheid schond,
Door beurt'lings misverstand, partijzucht en vooroordeel;
En, zoo ontbloot van smaak, geleerdheid, en vernuft,
Als kinderlijk gehecht aan valsche hersenschimmen,
Zijn naam bij 't blinde volk een hoogte deed beklimmen,
Die zelfs verlichter overbluft”.

¹⁾ Even wil ik vermelden Siegenbeek: „Over Jan Wagenaar als een voorbeeld van onvermoeide vlijt en loffelijke werkzaamheid. Een voorlezing, ten nutte van leerlingen van de voormalige school van het Leidsche Departement der Maatschappij: tot nut van 't algemeen (1812)”. Strekking dezer rede is: Zoo ver heeft onze Wagenaar, zoon van een Mr. Schoenmaker, het gebracht. Toen men de jeugd den „Braven Hendrik” in handen gaf, kon men geen wroeging hebben, dat men met deze voorlichting de jeugd verveelde!

Gesch. des Vad., IV, bl. 56/57, vertelt Tydeman, hoe na een publieke les van Siegenbeek over Wagenaar, een Haagsch Rechtsgeleerde en vriend van S. en T., bij dezen laatste kwam en zeide, niet te weten, dat tegen W. zóó veel was te zeggen.

²⁾ Gesch. des Vad., II, 346.

³⁾ Gesch. des Vad., VI, 280.

⁴⁾ Gesch. des Vad., I, p. XXXVI.

Hoeveel schimpscheuten van Bilderdijk op Wagenaar vinden we niet van dit gehalte: Wagenaar's begrip van het recht van Oranje om de kommissies ter zee te geven. Ohé¹⁾. Ita Wagenaar. Ohé²⁾! Wagenaar twijfelt. Stulte!³⁾ Hier en daar blijken heel leelijke scheldwoorden onderdrukt te zijn. Soms ook toont Bilderdijk zich vitterig. Als Wagenaar vertelt, dat Leycester 300 man wierf⁴⁾, zegt hij: Wagenaar zegt *koppen*, onwetend, dat men in ons spraakgebruik gewoon is bij den oorlog te lande te spreken van *mannen*; bij de militaire marine van *koppen*, bij de koopvaardij van *zielen*". Een heel ernstige beschuldiging daarentegen heeft hij bij de behandeling van den strijd der Remonstranten en Contra-Remonstranten, n.l. dat Wagenaar in zijn Beschrijving van Amsterdam stukken daarover zou hebben gesupprimeerd.

In één opzicht was Bilderdijk Wagenaar's meerdere, n.l. als jurist. En de juristen van zijn gehoor maakte hij aan het griezelen door Wagenaar's naïviteit: dat het Hof van Holland voor den Hoogen Raad wierd gedaagd.⁵⁾ Den secretarie-klerk, dien hij ook maatschappelijk zijn mindere achtte,⁶⁾ verweet hij zijn gebrek aan juridisch inzicht.

Dankbaarheid tegenover den man, die ongetwijfeld zijn hoofdbron was, vinden we niet. Vermelden we slechts nog een paar veroordeelingen: „Valsche conclusie en in zich zelf valsche thesis, die tegen alle gezond verstand aandruischt, zooals 't met Wagenaar's gevolgtrekkingen gewoonlijk is”.⁷⁾ En elders: „veroordeelt hij weer eens ten onrechte, hij prijst ook weer t' onrecht, en dus blijft alles in evenwicht, en de Boekhouders balans sluit zich⁸⁾”. De ergste

1) Gesch. des Vad., VI, 117, n. 1.

2) Gesch. des Vad., II, 27.

3) Gesch. des Vad., VIII, 100 n.

4) Gesch. des Vad., VII, 269.

5) Gesch. des Vad., X, 117 n. 2.

6) Gesch. des Vad., IV, 5 n. en 120.

7) Gesch. des Vad. VI 21.

8) Gesch. des Vad. IV 56.

betichting is wel: „Van de lasteringen des vervloekten Wagenaars, die de geschiedenis der Vorsten evenals die van den gezegenden Heiland vervalscht, behoeven wij derhalve hier niet te spreken.” ¹⁾ Hier dus waarschijnlijk ook animositeit tegen den collegiant.

Hoofdbron was echter Wagenaar. Voor de Middeleeuwen ook vaak Melis Stoke, terwijl hij daarvoor ook veel kennis haalt uit den door hem meermalen met lof aangehaalden Kluit, verder uit van Mieris en Huydecoper. Het was dus tweedehandsch werk in hoofdzaak.

Ook van zijn eigen tijd heeft hij geschiedenis gegeven. En hierbij was hij gedeeltelijk zelf bron, kon hij eigen waarneming geven. Maar van dezen dichter behoeven we a priori al niet te verwachten, dat hij zuiver en onpartijdig alles weer zou geven. Hij was Oranjeman geweest met een antipathie weer voor Prinses Wilhelmina ²⁾. Hij heeft zich zelf een groote rol toegeschreven bij de capitulatie van Amsterdam in het jaar van de „éclatante satisfactie”.

Nam hij dus weinig archiefstukken ter hand en meer geschiedwerken, van pamfletten had hij wel wat kennis. „Het krioelde in dien tijd (van Prins Willem I n.l. ³⁾) van politieke libellen in Holland als in 1782, en de Gemeente werd evenzeer geslingerd als toen”. ⁴⁾ Ook de beruchte „Gulden Legende” kende hij. ⁵⁾ Bij de tumulten na het vertrek van Leycester noemt hij ⁶⁾ „de schimpschriften, die de Staten als hagel tegenregenden”. En sprekend over het jaar 1747: „Sedert lang had men in Holland en Zeeland door allerlei boekjens en pamfletten het Stadhouders-

¹⁾ Gesch. des Vad. IV 184.

²⁾ Fruin, Verspr. Geschr. V 324 spreekt dan ook van de kwaadsprekendheid van Bilderdijk, waarvan Prinses Wilhelmina heeft geleden.

³⁾ Fruin, Verspr. Geschr. V 342.

⁴⁾ Gesch. des Vad. VII 76.

⁵⁾ Knuttel 2757, 2758, 2759 a°. 1618.

⁶⁾ Gesch. des Vad. VII 158.

schap bij de Gemeenten hatelijk trachten te maken".¹⁾ En als hij het heeft over het Doelistenrumoer: „aan boekjens haperde 't niet, waar 't onverstand of de wijsheid, de on-eerlijkheid, of de echte vaderlandsliefde der Regenten in uitgekreten werd".²⁾ Naar aanleiding van de verstoorde begrafenis van Raap in 1754: „en van toen af regende 't van paskwillen en liedtjens en zelfs uithangborden, waarin Raap ten toon gesteld en mishandeld wierd: ook moesten de springers en koordedansers, hansworsten (om een plaats op de botermarkt te krijgen) liedtjens op Raap zingen en trommelen".³⁾ Ook het simpele historielied heeft hij dus vermeld. Evenals elders: „Een ander liedje, gezongen bij de komst van Brederode in Amsterdam en nog in leven in mijn kindsheid" brengt hij ter sprake.⁴⁾ Hij meldt, dat Prins Karel van Lotharingen „ettelijke jaren lang de held der Hollandsche straatliedjens en almanaksvertellingen wierd".⁵⁾ Bij het afkopen van Jozef in 1785 voegt hij in een noot de herinnering: „Waarvan het bekende versjen, waarin deze afkoop des oorlogs met het aanbod in 1672 aan Frankrijk gedaan, vergeleken wordt." ⁶⁾

Het lied trok hem aan, zijn poëzie vond haar onderwerpen dikwijls in de geschiedenis van eigen land. Zoo brengt hij dan ook zijn eigen gedichten in den loop der geschiedkundige verhandeling te pas. Evenals die van andere dichters, ook uit vreemde literaturen. In het begin al,⁷⁾ bij de oude gedaante des lands en het bezinken van rivieren, waarbij hij zijn „Buitenleven" 3de zang noemt. Wellicht droeg hij die dichtregelen op zijn college voor.

1) Gesch. des Vad. XI 110.

2) Gesch. des Vad. IX 139.

3) Gesch. des Vad. XI, 147.

4) Gesch. des Vad. VI, 63. Ook nog IV 299 en zelfs een grafschrift IV, 305.

5) Gesch. des Vad. XI, 93-94.

6) Gesch. des Vad. XII, 70.

7) Gesch. des Vad. I, 21 n.

Elders schrijft hij ¹⁾ in een noot: „Dus bij Ossiaan. Zie mijn Fingal”. Voor de *bella privatorum* verwijst hij naar zijn „Floris V”. ²⁾ Voor Teisterbant natuurlijk naar zijn: „Elius” en „Heile”. ³⁾ Ook zijn „Willem van Holland” brengt hij ter sprake en wel om zijn voorstelling, die daarin den graaf van Loon als onbeteekenend afschildert, te herroepen. ⁴⁾ De Hollandsche graven heeft hij met belangstelling gezien, vandaar ook zijn romance Floris IV, die hij ook vermeldt. ⁵⁾ Ook zijn „Ridder Brand van Wijk”. ⁶⁾ Het II^{de} deel besluit hij met een vers op Jan II Zijn „Vaderlandsche Oranjezucht” citeert hij, waar hij hen zegent, die den graaf en den stadhouder Willem V vereeren. ⁷⁾ Moralisierend moet hij geweest zijn bij de kwestie van het vreemde krijgsvolk, ⁸⁾ dat Egmond en Oranje afgedankt wilden hebben, want een noot vermeldt: („Mijn fabel van de Pauw”). Tydeman, die zoo dikwijls halve citaten aanvult, voegt er bij [In de Bundel: Schemering, bl. 131].

Bij den dood van Oldenbarnevelt: „zie verder mijn (en O. Z. v. H.) aantekening op de Geuzen” (XI zang). Weer eens hooren we den dichter van „de Waarheid en Ezopus”, die het heeft over ⁹⁾ „Vermaningen, die ieder zeer gepast vond, en volmaakt oordeelde op zijn medeleden te slaan, maar niemand zich voor zich zelve aantrok”. En ook elders haalde hij zijn eigen poëzie voor den dag. Ook die van andere dichters en schrijvers. De Latijnsche leverde voor zijn toehoorders, die Latijnsche colleges hoorden, vermoedelijk weinig

¹⁾ Gesch. des Vad., I 28.

²⁾ Gesch. des Vad., I 134; Floris V, Vde bedr., 1ste tooneel, ook nog: II 231.

³⁾ Gesch. des Vad., I 193.

⁴⁾ Gesch. des Vad., II 81.

⁵⁾ Gesch. des Vad., II 126, n.l. Mengelingen I Dl. bl. 75—84.

⁶⁾ Gesch. des Vad., II 278.

⁷⁾ Gesch. des Vad., III 216.

⁸⁾ Gesch. des Vad., VI 16.

⁹⁾ Gesch. des Vad., VII 17.

moeite op. Vandaar ook heel veel citaten uit Virgilius, Horatius, Cicero, verder uit Juvenalis, Lucretius, Tacitus, Persius, Ovidius, Terentius. Ook uit Douza. Verder iets uit de Electra van Sophokles. Nederlandsche schrijvers en dichters haalt hij aan, daarbij soms komend tot literair-historische opmerkingen: b.v. Over Coornhert:¹⁾ dat hij Rederijker en Lid van „in Liefde bloeiend” was, voor wie hij ook „het vrij beroep” heeft opgesteld. „Hij was vrij belezen in de Latijnsche Filosofische Schriften, evenals Spiegel b.v., die ook lid van die zelfde kamer was. Vele vertalingen heeft hij van Cicero en andere oude Grieksche en Latijnsche schrijvers gemaakt uit het Latijn; en zelf veel geschreven. Hij heeft veel toegebracht tot het zuiveren van den Nederlandschen stijl....” Maar gelijk het gaat „met lieden, die illotis manibus aan de zoogenaamde filosofie vallen”.... en verder: „Hij stelde zeer goed, ja voortreffelijk... maar hij ontzag zich dan niet van beleedigende en tergende uitdrukkingen en verregaande bitterheden en kwaadaardigheden te gebruiken.” Heeft hij hier te veel gezegd? Ja, hij verzacht: „Namelijk, dat legt men hem te last — Wag. haalt eenige aan, VII Dl. bl. 369”.

Ook een fragment van de Eglo—Saga vertaalde hij. Die vertaling is, naar Prof. Symons mij welwillend mededeelde, voor dien tijd goed te noemen.

Voor zijn wijze van bestudeering der Middeleeuwen is ook wel typeerend, dat hij de romans zoo hoog van waarde acht voor de geschiedenis. Hij verdedigt de voorstelling der Romanciers betreffende Roncevaux etc.²⁾ Evenzoo die der Romanciers, Heldenboeken, als hij de geschiedenis van de inneming van Rome door de Friezen verdedigt,³⁾ waarover veel voorkomt in de Fransche, Duitsche en Italiaansche

1) Gesch. des Vad., VII 22.

2) Gesch. des Vad., I 83.

3) Gesch. des Vad., I 90.

Romannen. In Romans der Middeleeuwen had hij trouwens wel smaak. De „Gimbergsche oorlog” noemt hij een schoone roman.

Bij den tijd van Childebert III ¹⁾ dit versje van Boileau: „Ce temps, cet heureux temps, où les Rois s'honoraient du nom de fainéans”.

Vondel vermeldt hij ook: zijn „Decretum Horribile” ²⁾ en zijn „Gijsbrecht van Amstel” tweemaal. ³⁾

Hoe veel Huygens voor hem beteekent, blijkt, als hij het heeft over de gelukkige dagen van Maurits' regeering: „Dubbele waarde heeft derhalve onze Huygens nu voor elk rechtschapen Hollander”. ⁴⁾ Trouwens, ook uit Bilderdijk's uitgave van Huygens' Korenbloemen in 1824 en 1825 blijkt, hoeveel hij met dezen dichter op had.

Voor de inpolderingen haalt hij het leven van Cats aan, ⁵⁾ die bedijkte evenals de dichter Voet. ⁶⁾

Verder vermeldt hij o.a. nog Fockenbrogh en het vers van Antonides over den overval der Smirnsche retourvloot, wier konvooi onder Adr. de Hase zich zoo dapper verdedigde. ⁷⁾ („Dat hier de Hazen zelfs veranderen in Leeuwen”).

De voorstelling van een versje op den dood der de Witten rectificeert hij. „Dus kwamen de gebroeders dan jammerlijk om; de twee Witten eensgezind, gelijk Antonides ze noemt, gevloekt, gehoond, bemind. Ten spiegel van de Grooten, verheven en verstoten, In alles lotgemeen”. Hij zegt, dat de broers geenszins elkanders gelijken waren. ⁸⁾

¹⁾ Gesch. des Vad., I 73.

²⁾ Gesch. des Vad., VIII 181.

³⁾ Gesch. des Vad., II 149 en II 288.

⁴⁾ Gesch. des Vad., VIII, 93.

⁵⁾ Gesch. des Vad., VIII, 95.

⁶⁾ Gesch. des Vad., VIII, 236.

⁷⁾ Gesch. des Vad., IX, 213.

⁸⁾ Gesch. des Vad., X, 29. Dit heeft Veegens later ook betoogd: Hist. St. II p. 124.

Hij noemt „'t verzuimd Brazyl”¹⁾ en Winter's Treurspel over de geschiedenis van de Rijk.²⁾

Na het verhaal van de overwinning der Teisterbanden (familie dus) op de Noormannen³⁾: „waaruit men wil, dat niet één Noorman overbleef — Ik mag het wel lijden, schoon Ulysses dit bij het grootste ongeluk nog het grootste vindt, dat er niemand mag overblijven — om de maar naar huis te dragen, dat de Grieken door de Trojagers zijn verslagen”. Dit is een citaat uit Huydecoper's Achilles.

Ook tijdgenooten vermeldde hij. Bij den afstand van Karel V⁴⁾: „allervoortrefflijkst is zijn aanspraak aan zijn zoon Filips bij de overgaaf der Nederlanden in Hollandsche poëzy overgebracht door den heer Feith, en door mijn onsterfelijke vriendin Jonkvrouwe de Lannoy, welke beide stukken in 1781 bij het Haagsche kunstgenootschap bekroond zijn”. Daarna volgt nog een vierregelig vers daarop van Scriverius en een bewerking daarvan door Bilderdijk.

Tekstvarianten maakt hij ook wel o.a. op Melis Stoke,⁵⁾ W. v. Hildegasbergh⁶⁾ en L. v. Velthem.⁷⁾

Gaf hij dus uit vreemde en eigen letterkunde herinneringen, zijn stijl doet soms denken aan Latijnsche modellen. Daaruit reeds kunnen we ook opmaken, dat hij uit één geschiedschrijver veel heeft gehaald: n.l. uit Hooft Letterlijk naar Hooft zijn b.v. zijn z.g. sterke attracties: „en de oorlog werd daar hardnekkig, en Alkmaar andermaal in de asch gelegd”.⁸⁾ De oorlog . . . werd weldra geëindigd;

1) Gesch. des Vad., VIII, 247.

2) Gesch. des Vad., VI, 131.

3) Gesch. des Vad., I, 161.

4) Gesch., des Vad., V, 170.

5) Gesch. des Vad., II, 137, 281 en: II, 305, verwerpt hij regels 1245—1260 van VI als onecht zijnde een knoeisel en invlechtsel.

6) Gesch. des Vad., III, 125.

7) Gesch. des Vad., II, 259.

8) Gesch. des Vad., II, 56.

de broeder des Graven van Hoorn, Bisschop, en de Aartsbisschop 32.000 gouden florijnen jaarlijks toegezegd."

Naar Hooft gevolgd lijkt de passage over den toestand der Nederlanden na den dood van Oranje.¹⁾

Zooals we weten, had hij sterke opinies, kon die van zijn tegenstanders uit alle tijden niet zetten. Hij was vóór de Contra-Remonstranten. Daarom koos hij een Contra-Remonstrantsche bron, n.l. Trigland's „Kerkelijke geschiedenissen" en Baudartius. Den Remonstrantsch gezinden Brandt scheldt hij uit. Die heet kwaadwillig en alles verbasterend, elders spreekt hij over „vantis van den logenachtigen Brand".

De Geschiedschrijvers, die Jacoba van Beieren hebben behandeld en die haar sparen, noemt hij Hoekschgezind.

In een „Verhandeling over het Treurspel" heeft hij een samenvattend oordeel gegeven over onze historiografie. Alle volkeren hebben weliswaar in de eerste eeuwen een gebrekkige geschiedenis, maar wij speciaal. Dat komt door onbekendheid met den toestand des Lands, met het veranderende Leenstelsel, met het afwisselende in de begrippen van Algemeen en Bijzonder Staatsrecht, met de veranderende Staat des Lands en de invoering van 't Geestelijk en Burgerlijk Wetboek en verandering daardoor. Willekeurige opvattingen van de Douzaas en Sriveriussen en anderen hebben die duisterheid vermeerderd en de graaflijke regeering duister gemaakt. Dat waren schrijvers, die het leenstelsel niet kenden, partijdig waren en hun beginselen terug wilden vinden. Van de Van Loons en Alkemades, zwijgt hij. Hadden ze maar nooit geschreven! Alleen Huydecoper en Kluit waren mannen van verdienste. De eerste heeft veel gedaan door zijn misslagen en zijn duurzaam kleinood: de uitgave van Stoke. Van Kluit dateert 't eerste inzicht in de Historie

¹⁾ Gesch., des Vad., VII 83, 84.

des Vaderlands, die niet bestaat in kennis van namen, daden, jaartallen, maar in een wijsgeerig doordringen der gebeurtenissen.

Zijn tijdgenooten-historici is hij ook niet goed gezind. Zij praten Scriverius na of denken hem na.

Onmogelijk is het dus geweest, om na te gaan in hoever Bilderdijk nauwkeurig overal zijn bronnen weergaf. Voor contrôle heb ik eens alle plaatsen in het Charterboek van Van Mieris nagegaan. Die kloppen haast alle. Maar wantrouwen blijft toch noodig. Een wantrouwen, dat velen al uitgesproken hebben, en hun resultaat is ook wel het mijne. Fruin zei, dat Bilderdijk te veel dichter was en de vlijt van Wagenaar miste. „Blijkbaar was hij zoo ingenomen met de voorstelling, die hij zich na oppervlakkige kennis-making van het verleden gevormd had, dat hij zich van dieper onderzoek ontslagen rekende”.¹⁾ Kollewijn²⁾: „Als hij geen ware gebeurtenissen kon vermelden, vertelde hij dingen, die naar zijn innige overtuiging waar hadden kunnen zijn”. Kernkamp over B. en de Middeleeuwen: „Gelijk alle verliefden, ontdekt Bilderdijk in zijn aangebedene bekoorlijkheden, die door critischer blikken niet werden bespeurd Maar liefde kan bij intuïtie den waren aard van het beminde gevoelen”.

Stellig heeft in Bilderdijk's leven zijn hart grooter plaats ingenomen dan zijn verstand. Door zucht tot partij kiezen gedreven, put hij zijn kennis bij voorkeur uit geestverwanten. Hij citeert slordig en oncontroleerbaar, dikwijls ook heelemaal niet. In de geschiedenis der Middeleeuwen heeft hij zich beter ingelezen en ingewerkt, dan in die van den lateren tijd, waar hij meestal Wagenaar's resultaten gebruikt; zijn die hem antipathiek, dan bestrijdt

¹⁾ Fruin, Verspr. Gesch. I, 28.

²⁾ Kollewijn, Bilderdijk I, 25.

hij ze, meer met *woorden* dan met *bewijzen*. Meer heeft zijn voorstelling dan ook te danken aan intuïtie, dan aan ernstig zoeken. Vermeldingen uit vreemde en eigen literatuur verlevendigen het betoog. De geschiedenis was immers ook zoo dikwijls het terrein zijner dichterlijke verbeelding.

HOOFDSTUK III.

Verdere karakteristiek van de Geschiedenis des Vaderlands. Taal en stijl.

Bilderdijk had grooten lust in het vergelijken van toestanden, handelingen en gebeurtenissen. Geen wonder, dat hij ook in de „Geschiedenis des Vaderlands” terugblijkt naar een vroeger verleden van eigen of vreemd land; daarom, zoo noodig, den draad van het verhaal loslaat en gebeurtenissen van later of ook wel van zijn eigen tijd als ongeveer gelijksoortig en gelijkwaardig aanhaalt. Hij ziet zeer groote gelijkenis in den levensloop en de daden van personen uit verschillende tijden, terwijl hij gedurig de geschiedenis zich ziet herhalen. En hij oordeelt, overeenkomstig zijn uitgesproken beginsel, evenals later Macaulay het deed, van uit zijn tijd, met levendige goed- en afkeuring.

Deze *Historische Parallellen* waren natuurlijk van het grootste belang, om de aandacht der toehoorders levendig te houden. Daarnaast mag hij graag *Samenvattingen* geven.

Door veel feitenkennis en het organiseeren er van in zijn geheugen kan Bilderdijk, bij het behandelen van een of andere kwestie, gemakkelijk staaltjes vinden als bewijzen zijner bewering. Een betoog „Van de Leenen¹⁾”, dat wel de moeite waard is, heeft o.a. ook de opmerking, dat, hoe verder men van den rijkszetel was, men des te minder ontzag had voor den Keizer. En in een noot: „Procul a Jove, procul a fulmine. Voorbeelden al vroeg: Willem I, de Ballingen onder Jan II”. Ook van den uitgever Tydeman treffen we een enkelen keer een parallel aan²⁾. Het bewijst de levendige belangstelling, waarmee hij het werk uitgaf,

1) Gesch. des Vad., I, pag. 121 n. 2.

2) Gesch. des Vad., I, 337n.

een belangstelling, die zoo groot was, dat hij zoo nu en dan niet nalaten kon tusschen vierkante haakjes [] het zijne er bij te zeggen!

Vergelijking van personen hebben we meer dan eens. Waar hij bijvoorbeeld zegt¹⁾: „Men vindt, dat Floris V te midden van tegenspoeden, door den bloei en voortreffelijken luister van zijn landen, alle voorzaten heeft overtroffen. Hetzelfde geldt ook van Graaf Willem III”. Elders²⁾ is er een vergelijking tusschen den strijd van Margareta en Willem V eenerzijds en dien van den tijd van Ada van Holland. In beide gevallen wilde n.l. de ééne partij een graaf „wien en door wien ze zouden regeeren en de anderen een graaf, die zelf regeerde”.

Na een veroordeeling der Hoeksche regeerders en hun optreden tegen de Kabeljauwen de opmerking, dat de Hoekschen ieder attentaat tegen de Gemeente als een overwinning van hunne partij beschouwden en in dat opzicht veel leken op de Regenten in den Stadhouderloozen tijd.

Het blijkt duidelijk, dat Bilderdijk bij het verhaal over het wanordelijke muntwezen ten tijde van Filips den Schoonen mondeling op het college gelijksoortige gevallen heeft besproken. In een noot staat er bij³⁾: „De vervalsching der munt in alle oorlogen. Pruissen onder Frederik II en — in 1797”. Wellicht hebben de studenten toen allerlei betreffende het muntwezen vernomen.

Over het ontstaan van den bijnaam Kabeljauwen, welken de gescholdenen als een „omen” beschouwden en graag aannamen, omdat de Kabeljauw den minderen visch opeet, heeft hij het deel III 165. Zoo deden immers ook de Geuzen in later tijd en de Schoppen in 1785.

¹⁾ Gesch. des Vad., III, 84.

²⁾ Gesch. des Vad., III, 161.

³⁾ Gesch. des Vad., IV, 285.

Bij bladzijde 140 van deel VI stelt de schrijver in een noot de vraag (het gaat hier over den tijd van Willem I), waarom het volk zoo gehecht was aan het stadhouderschap. Wel, het zat hun in 't bloed, omdat de stadhouder de natuurlijke beschermer was van het volk tegen de Magistraat. Men denke slechts aan de jaren 72 en 48.

Van de Remonstranten kon Bilderdijk al heel weinig goeds hooren. Ja, in deel VIII 29 geeft hij hun zelfs de schuld van de opstootjes tegen hen. Dan zouden ze namelijk kunnen klagen en van iets van dien aard heeft hij zelf een geval gezien, georganiseerd door dezelfde clique in 1785 in Rotterdam. Zeker bij gelegenheid van het geval, waarin Kaat Mossel betrokken was.

Deel VII, 16 geeft het verhaal van het aanbieden van het stadhouderschap van Vlaanderen aan Willem I, 't welk hij weigerde om de jalouzie der meeste leden van de Staten in Holland. En in noot 2: dus Willem III. In de bekende vierkante haakjes heeft Tydeman voor den leek er bij gezet: [ten opzichte van Gelderland in 1675].

Ook uit het leven van Napoleon haalt hij parallele gevallen op en wel IX, 155: „Jan de Witt juichte: oderint dum metuant, evenals Napoleon toen hij Engien in zijn macht had” en VIII, 104, waar de Remonstranten welwillend zijn tegen Frederik Hendrik wegens zijn zachtmoedigheid op dezelfde wijze, als de Franschen Napoleon roemden, zoolang hij de Revolutionisten vleide.

Bladzijde 29 krijgen we het geval van een jong dominé, die geschorst werd, omdat hij Uitenboogaert niet aan het avondmaal wilde toelaten. Dit vergelijkt Bilderdijk met de straffen in Philips' tijd tegen hen, die weigerden naar de Mis te gaan.

Zoo zouden we nog heel veel gevallen kunnen aanhalen.

We gaan nu echter over tot de samenvattingen.

Eigenlijk liggen die, als gezegd is, in dezelfde lijn. Eerst feiten *vermelden*, dan ze *overzien*. Eerst een tijd *voorbij zien gaan*, dan een debet- en credit-lijst gemaakt. Wie lust tot generaliseeren heeft, ontkome hier maar eens aan! En groote lijnen bekoren den fantast.

Ook hierbij krijgen we heel wat veroordeelingen van de eigen eeuw; waar hebben we ze trouwens niet? Van de eeuw, waarvan de lofpreeker van Kampen sprak als van eene „Eeuw, waarin, bij veel onkruid, toch ook nog zoo veel, zoo zeer veel goede tarwe op den akker des Heeren omhoog schiet?”¹⁾ Hier klinkt heel rauw tegenover I, p. 114. Daar maakt Bilderdijk bij het ontstaan der leenen er gewag van, hoe de menschen na eeuwen strijden vol krijgsgucht en roembegeerte waren. En niet die wapenroem van de tegenwoordige opvatting na *tien* of meer eeuwen van „*eenie verbasterende beschaving, die de massa nuttig was, maar de mensch steeds verlaagde*”²⁾ en ze nu te veel laat vragen naar oordeel van anderen en hen acteurs maakt, in plaats van zelf zich een drama te vormen”.

Deel II 234 handelt Bilderdijk over de oorzaak van het verraad tegen Floris V, dat toegeschreven werd aan het schenden van vrouweneer. En samenvattend vindt hij het dan opmerkelijk, dat men alle groote opstanden aan attentaten tegen kuischheid heeft toegeschreven. Zoo hebben de Romeinen hun Lucretia, een geschiedenis door Niebuhr op zeer goede gronden betwijfeld. In zulke verhalen is de Grieksche geschiedenis voorgegaan, en telkens vindt men Grieksche vertellingen in de Romeinsche Historie opgewarmd. Niebuhr moet Bilderdijk ook wel bekoord hebben als een romanticus, die eveneens meende, dat aan de Romeinsche historische overlevering volksliederen ten grondslag liggen. Ook is er wel gelijkenis tusschen deze beide personen,

1) N. G. van Kampen „Verdediging van het goede der 19 eeuw”, p. 17.

2) Ik cursiveer.

deze contemporaine historici. Niebuhr „strebte, an Stelle des bisherigen Wohnhauses einen zuverlässigen Neubau zu errichten.“¹⁾ De „Neubau“ van Bilderdijk en die van Niebuhr zijn niet in alle opzichten gelukt.

Samenvatten doet Bilderdijk al weer dl. II 311: „Op deze wijze moest het Koninklijk Huis van Holland, na vier Eeuwen doorluchtig gebloeid te hebben, in een zwak en nietig opvolger van vijftien heldhaftige en Ridderlijke Vorsten te niet gaan.....” Iets dergelijks wil hij nog eens vertellen, III, 1 hoe Holland groot geworden is onder dit huis, dat bemind was en nu kwam aan een onaanzienlijk geslacht. Daarmee in overeenstemming is hetgeen beweerd wordt p. 124/5, dat 70×7 jaren bestemd waren om Holland zijn grootsten bloei te brengen (vanaf de helft der 9de eeuw). Daarna begint een nieuw tijdvak. Het geeft, zegt Bilderdijk, een ruim veld van overdenkingen, vooral bij verwijzing naar Daniël.²⁾

Doorslaan zouden we kunnen noemen een aanklacht tegen alle Bilderdijk onwelgevallige factiën van de oudste tijden af op blz. 155/6 van deel V. De leenroerigheid werd ontkend en daardoor tegengestaan alle wettige opvolgingen; in plaats er van wilde men zwakke en factieregeering onder den naam van een vrouw. Dat wilde de Hoeksche partij en die is blijven bestaan onder de Republiek en bestaat nu nog, hoewel die onbestaanbaar is met alle rust, alle waarachtige eer en Godsdienst. Hierdoor is zelfs Huidecoper meegesleept. Deze partij zal opnieuw onzen Staat omwerpen. Hierbij bedoelt hij — de reactionair — natuurlijk

¹⁾ Wolf, „Einführung in das Studium der neueren Geschichte, 220”. In den catalogus van de verkoop van boeken en HSS. enz. van Bilderdijk (1832) vinden we dan ook onder no. 1473 Octavo: B. G. Niebuhr, Römische Geschichte Berl. 1811, 2 Theile. Terloops zij hier vermeld, dat de bontheid van nagelaten werken in Bilderdijk's bezit, verrassend is. Geen tak van wetenschap haast, ook hieruit blijkt het, is zijn aandacht ontgaan.

²⁾ Men denke slechts aan Daniël II : 24.

de constitutioneele richting, die hem en de zijnen zeer onwelgevallig was.

Een algemeene opmerking vinden we in VII 21: „Het is aanmerkelijk, dat door alle tijden heen, al wie onrechtzinnigheden in de Kerk wilde invoeren, altijd de Magistraten vleide”.

VIII 121 wordt het Athenaeum Illustre genoemd: „de pepinière” van het Anti-Stadhouderlijk systema en de leer van den Aristocratischen Magistraten-dwang, en het broeinest waar men den algemeenen pestgeest onderhield die het rampzalig land aan de tyranny van een De Witt, van een Van Berkel en dergelijke moest overgeven”. Hier dus een zeer verre blik *vooruit*.

Bij den dood van Willem II ziet Bilderdijk in dat afsterven de reden van het verval der Republiek, die meende het oppermachtige Rome na te bootsen, en in wezenlijkheid verlaagd werd tot de rol van een oud Grieksch Republiekje, altijd bestuurd door een vreemden geest, eindelijk verzwolgen door een nabuur. Maar *sic erat in fatis*. (IX 31.)

Zoo is Bilderdijk. Hij kan zich niet best bepalen bij den behandelenden tijd, hij moet vooruit vliegen en wijzen op het naderend noodlot. Zoo is de geschiedenis voor hem een drama, dat ontknoopt zal worden. Neen, toch geen drama. Want de rook van het alverstikkende onkruid is al opgegaan, de ingewanden der aarde schokken van Gods nadering. Nu zal komen de vervulling der profecyen: een heerschappij van vrede en recht, die zich voorbereidt. Zoo eindigt dan ook het geheel: XII 125.

Het noodlot ziet hij aankomen. Hij geeft de dreigende vergelding aan. Ook dat van de De Witten. De acte van seclusie is in 1654 gesloten, en toen begon men in Holland wraak te vragen. Toen was Holland nog een „natie”. Toen waren we n.l. nog niet overstelpt met Fransche émigrés, die de innige banden, waarmee men aan Volk en Vaderland

vasthoudt, verwoestten. Evenmin waren hier nog de Duitschers, die als sprinkhanen kwamen bedelen en vervolgens de inboorlingen vertraptten, en we hadden hier nog niet het schuim van alle natiën gekregen. (Hierbij zij verwezen naar Bilderdijk's Slot der Geschiedenis, deel XIII p. 5: „En vraag na dit alles nu nog, *waar de natie is*” „Wie nu nog uit waarachtig Hollandsch bloed is en zich zelven (dat is zijn vaderen in zich) gevoelt, moet bekennen, dat wij geen volk meer zijn, maar enkele individueelen”) Maar juist het afwezig zijn toen van vreemde bijmengsels, was oorzaak, dat de akelige gebeurtenissen van 1672 reeds in 1654 door wijzen waren voorzien.¹⁾

Bij het begin der regeering van Willem III vinden we, zooals vele malen elders, een samenvatting van een tijd, die behandeld is. De tijd van voor Willem III heet een van verdrukking door een heerschzuchtige factie. Nu komt er weer een tijd van nieuwe opkomst en het toppunt van luister. De stadhouderlooze tijd heet een akelig tusschenvak. De tijd van Willem III is er een van loutere glorie en voorspoed!

In de Nalezing van deel X, 333 vinden we een algemeene waarneming van Bilderlijk n.l., dat als er een omwenteling of opschudding in den Burgerstaat aanstaande is, men altijd een Religie-twist ziet voorafgaan. Dit leert ons de geheele Geschiedenis. In zijn tijd was de beweging van ds Le Sage te Broek in 1782, de voorbode van omwenteling evenals in den tijd van Oldenbarnevelt.

Ten slotte nog een samenvattend oordeel over de Bataafsche Republiek,²⁾ „daar was niets in, dan erger dan koortsige ijlhoofdigheid en worsteling om den roof der Natie te deelen. De Fransche filosofie aanbad men, de kerk en staat werden gescheiden. Alles wat verkeerd was gebeurde.”

¹⁾ Gesch. des Vad. IX 91.

²⁾ Gesch. des Vad. XII, 103.

Wie kan het *Bilderdijk* kwalijk nemen, dat hij zoo spreekt over dien oneervollen en langwijligen tijd, toen ieder afgevaardigde een eindelooze frazeur haast was?

De opmerkelijkste samenvatting is het Kort Begrip der geheele Historie op één kaartblad, opgenomen in deel XIII, p. 9v.v., ook in facsimile afgedrukt.

Het volge hier in zijn geheel. (De noten zijn van Tydeman.)

Kort Begrip der geheele Historie op één kaartblad:

't Lot der Provinciën was als dat van alle deelen van Europa. Frankisch Rijk. ¹⁾

de Vorst werd allengskens door mildheid armer —

door de macht der Leenmannen zwakker.

Hinc de oprichting der steden uit Italië zijn steun —

naderhand even belemmerend als de Leenmannen zelf. ²⁾

De Leenmannen verzwakt —

De steden machtig —

regeerden zich zelf, als alle *coetus privatorum*.

de graaf [had] alleen justitie.

en schotopbrenging

des Gn. Schout

Wetgeving ³⁾

een toezicht echter noodig.

Burgemeesters

Burgers, vroedschap.

de last (?) ⁴⁾ deed Schepenen ontstaan.

Vroedschappen.

¹⁾ d. i. Europa; bepaaldelijk ook het Frankisch Rijk.

²⁾ Geen wonder, J. D. Meyer, in het Eerste deel zijner *Institutions Judiciaires*, toont aan dat, over het algemeen, elke stad een Leenman was.

³⁾ de Schout, Baljuw, Hoofd-Officier, was de ambtenaar der Graaflijkheid.

⁴⁾ (?) *last* —, het lastige, dat de geheele burgerij tot beslissing van geschillen of ook over Gemeentezaken, opgeroepen werd.

Nu werd geld, behoefte —

hierdoor, de *steden* gewichtiger
bijeenoepingen — Staten — ¹⁾.
privilegiën.

't beschreven recht.

gunstig aan 't fnuiken van de Vorstenmacht,
— de Vorsten zelfs quatenus den Keizer ver-
vangende ²⁾

de oude begrippen van Leenrecht &c. sleten.

een begrip van algemeen recht conform aan 't aangenomen
Civile et Canonicum [ontstond].

en de Vorsten daaraan onderworpen.

hinc 't *jus publicum dict.* ³⁾. Vorstenmacht. Volksmacht.

hiermee geworsteld, en

de Volksmacht gepraevaleerd ⁴⁾.

Quare dit systema zoo verderflijk?

1. onrecht.

2. onverstand.

3. de factiegeest.

de Hervorming. opstanden. afscheiding.

republiek uit nood ontstaan,

worsteling van die de macht in handen hadden.

met de Gemeenten —

met de Stadhouders —

¹⁾ d. i. der steden; en alzoo, der Staten.

²⁾ Naar het Rom. Recht is de Keizer de volstreckte Opperheer, en alzoo ook over de Vorsten des Rijks, doch deze later 's Keizers macht usurperende, pasten die op zichzelf toe (zie Phil. de Leydis).

³⁾ *dict.* — *dictum* (zoogenaamd).

⁴⁾ Zoo lees ik er uit: misschien evenwel is het, *gepraetendeerd*.

twee partijen.

de 1. partij maakt zich Souverain.

heeft steun van buiten noodig.

vreest Stadhouder

krijgsvolk

uitbreiding van territoir.

Werd in 1747 verrast.

Herbindt zich weldra —

set het volk op —

tegen 't Stadhouderschap.

verdeelt sich met het volk ¹⁾).

God geeft de revolutie van 1787, maar niemand gebruikt ze.

Partijregeering — democratische form.

telkens verwisseld ²⁾).

Koningdom zonder macht.

De parallellen en samenvattingen zijn te verklaren zoowel uit het ontstaan van het werk als collegedictaat, als uit de persoonlijkheid van den schrijver. Hij rekende wel in de eerste plaats met het feit, dat hij in *Leiden* voor studenten van *verschillende faculteiten* sprak, niet gebonden verder aan eenig voorschrift, omdat hij buiten elk verband stond met de Hoogeschool. Wij weten ook, dat hij ze alle wel als vrienden moet beschouwd hebben, die daar onverplicht zijn lessen aanhoorden. Dat ze zijn huis bezochten, zijn gedachten over allerlei kwesties aanhoorden en hij ook als leider van hunne dissertaties optrad. Deze vriend en leermeester nu besprak, het blijkt duidelijk uit de „Geschiedenis des Vaderlands”, alles, waar en wanneer het hem goeddacht. Onverschillig of het in het verband te pas

¹⁾ Germanismus: *entzweyt sich mit d. V.* — Zoo is het voorafgaand „herbindt sich”, een *gallicismus*. Het losheengeworpen schetsje schijnt me toe, te Brunswijk, terwijl B. daar les gaf, ontstaan te zijn.

²⁾ 1795—1796. Nationale Vergadering — 1798 Januarij—Junij. 1801—1805.

kwam. Onverschillig of het iets met de geschiedenis had uit te staan.

Hij richtte zich soms nadrukkelijk tot een zijner hoorders. Da Costa, Cappadose sprak hij over het boek Daniël en de Messiasverwachting.

Voor de zoons van Gijsbert Karel van Hogendorp vermeldt hij ¹⁾, dat Prins Willem I den Hoogen Raad instelde en onder de eerste raadsheeren een Gijsbert van Hogendorp was. En tot hen zullen misschien ook de volgende woorden ²⁾ gericht zijn, waarbij Bilderdijk aan de verhouding van Koning Willem I tot G. K. van Hogendorp moet hebben gedacht: „Een kleindenkend Vorst, *hij mag Graaf heeten of een anderen tytel voeren* ³⁾, *kan geen voortreffelijk man om zich velen; maar hij moet hem drukken en uit de voeten maken!* Dit was altijd zoo en zal altijd zoo blijven. En wie verstand heeft, trekke daar een les uit. Nooit heeft men te vreezen die meer, maar die minder is.”

Hij richt zich ook herhaaldelijk tot de toekomstige advocaten. En dat kon hij met volle kennis van theorie en praktijk doen. Tallooze malen roert hij rechtskwesties aan: het leenrecht, het opvolgingsrecht, het erfrecht, het Romeinsche en het Germaansche recht betreffend. Voor de praktijk krijgen de studenten o.a. dezen nuttigen wenk: ⁴⁾ „Het ware middel om in welk geding zijne zaak te verliezen, is de goede met een verkeerde sustenue te vermengen, inplaats van zijne wettige aanspraak gaaf te houden. Dit bedenke vooral, wie zich op de advocatie meent toe te leggen.” Hij deelt ook iets uit eigen praktijk mee ⁵⁾, zelfs het heele plan van defensie van Kaat Mossel, wat nagenoeg

¹⁾ Gesch. des Vad., VII, 49.

²⁾ Gesch. des Vad., III, 25.

³⁾ Cursiveering van mij.

⁴⁾ Gesch. des Vad., IV, 69.

⁵⁾ Gesch. des Vad., VIII, 64.

twee uur duurde.¹⁾ Het zou voor een jurist misschien nog wel de moeite loonen, eens na te gaan, welke Bilderdijk's denkbeelden waren over de verschillende onderdeelen van het Recht.

Hij sprak ook tot *Leidsche* studenten. Wanneer er toen animositeit van Leiden tegenover Utrecht bestond, kan een passage wel opgang gemaakt hebben,²⁾ waarin deze zin voorkomt: „maar daar behoorde moed toe, en dit was een vrucht die aan de Utrechtsche karsenboomen niet groeide”. Leidsche geschiedenis ook heel veel elders.³⁾

Over Bilderdijk's veelzijdigheid spraken wij reeds vroeger. De geest „als van vijf faculteiten”⁴⁾ voelde zich bij het beschouwen⁵⁾ van het verleden tot allerlei vakken getrokken. Voor medicijnen en pharmacie had Bilderdijk veel belangstelling en hij bezat ook veel kennis ervan. Kollewijn vermeldt, dat wanneer iemand bij hem thuis ziek was, wat dikwijls gebeurde, hij zelf een recept schreef en liet klaar maken. Deze belangstelling van Bilderdijk kan ook voor een gedeelte verklaard worden uit zijn eigen ziekelijk gestel. Wie voortdurend kwalen gevoelt, zal reeds daarom zich meer aangetrokken voelen tot diletantisme — want dat was het — in de geneeskunde. Klagende heel zijn leven door over kwellingen van lichaam en geest, verwonderde hij zich over het weerstandsvermogen van zijn lichaam.

De later zoo vermaarde Capadose, de medicus, zal met gespannen aandacht geluisterd hebben naar al de medische en pharmaceutische details. Zulk een b. v., die

1) W. v. Hogendorp aan Da Costa, vermeld in Kollewijn, Bilderdijk II, 187.

2) Gesch. des Vad. VIII 48-9.

3) IV 151 v. v., 233 v.v. enz.

4) Busken Huet. Litt. Fant. en Krit. X, 41.

5) Bilderdijk 176.

naar de recepteertafel riekt:¹⁾ „.... onverhoeds zeilden de Denen bij Katwijk den Rijn op, streefden Utrecht door, stroopten en brandden, *als naar stijle* of *secundum artem*, en moordden *quantum sufficit* En daar dit hun wel bekomen was, was het het volgende en daar aan weêr volgende jaar: *Iteretur*”.

Bij het verhaal van de doodsoorzaak van Jan I²⁾. „De ziekte was een zwaar kolijk. Daar zijn veel soorten van kolijken; en onze ouden noemden ze meestal als met een algemeen naam, *menesoen*, dat is eigenlijk roode loop (de klerk van de lage landen noemt het eenvoudig buik-euvel)”. Ziehier dus geschiedenis der diagnostiek!

Bilderdijk vermeldt de doodsoorzaak van Jacoba van Beieren³⁾: het was de febris hectica. Van 2 knapen (zelfde deel blz. 295) door Jan van Naaldwijk naar Hoorn en Enkhuizen gezonden, schrijft hij: „maar zijn zendelingen stierven aan een ongemak, waarover men getwist heeft, of het een inflammentie en apoplexie, dan een paralyse zij”. (Jan van Wassenaar) „stierf aan de gevolgen eener operatie van een onbekwaam Chirurgijn, die hem van een stijven arm (hem van een kwetsuur over gebleven) genezen zou.⁴⁾ V 66—68, 68n handelt over de Spaansche pokken, ontstaan van den naam en herkomst en verspreiding dezer krankte.

Opgenomen onder Ophelderingen en Bijvoegselen vinden we in deel VI een afzonderlijk opstel: „Oorsprong

¹⁾ Gesch. des Vad. I 102 3. Iets dergelijks ook. V 49, IX 181.

Dr. W. van Staveren zou van de kennisname van de „Vaderl. Gesch.” hebben kunnen profiteeren bij zijn artikel: „Bilderdijk als medicus” in het Gedenkboek.

Invloed op medische denkbeelden heeft Bilderdijk stellig gehad. Bilderdijk's tegenstand tegen de vaccinatie is op andere Christelijke voormannen overgegaan, zooals aangetoond is door Dr. Rijk Kramer in het „Orgaan van de Christelijke Vereeniging van Natuur- en Geneeskundigen in Nederland 1913 p. 63. „Capadose nam den strijd er tegen over, en dat door Bilderdijk's invloed”.

²⁾ Gesch. des Vad. II 310.

³⁾ Gesch. des Vad., IV, 123.

⁴⁾ Gesch. des Vad., V, 37.

van den Volkshaat tusschen Nederlanders en Spanjaarden” en daarin deze passage blz 225/226 :

„Philip (de Schoone) verhitte zich op een dansfeest, dronk koud water en haalde zich een pleuritis op den hals. Spanjaarts en Nederlanders wilden den zieken koning op tegenstrijdige wijze geheeld hebben, en den zesden dag stierf hij” „Het ontbrak niet aan het geschreeuw van vergiftiging, dat inzonderheid in de Nederlanden een duurzamen indruk maakte. . . .”

Uit een vraag¹⁾, waar hij vertelt van de ziekte van Prins Willem I-gedurende het beleg van Leiden : „Hoe hij in deze ziekte lag”, is wel aan te nemen, dat ook dit ziektebeeld door Bilderdijk is uitgewerkt en hij breedvoerig de *Historia Morbi* besproken heeft. Na vermelding in hetzelfde deel, bladzijde 194, van den dood van Requesens aan een pestkoorts, „de noot 1” : „Gemeenheid der pestkoortsen in die dagen”, waaruit we onderstellen kunnen, dat hier ook mondelinge uitweiding heeft plaats gehad over pest en de verspreiding ervan. In een afzonderlijke verhandeling over Filips Willem, komt ook diens doodsoorzaak. En in de nalezing op deel V, bladzijde 302, vertelt hij, dat Margareta van Oostenrijk in 1530 is gestorven „aan een wond in den voet, van een stuk glas in haar muiltjen gevallen, waar 't koud-vuur in kwam.”

Anatomie vinden we ook : deel VII, bladzijde 47, bij de verwonding van Willem I door Jean Jauregui : „De kogel ging door 't rechter oor naar binnen door het verhemelte en het linker kakebeen weer uit, sneed de arteria carotis af, maar die werd tevens gecompriëerd en verschroeid”. Iets verderop (dezelfde bladzijde) : „'s Prinsen wond werd gevaarlijk door het naderhand openspringen van den afgebroken slagader, welke niet te binden was ; men betoomde

¹⁾ Gesch. des Vad., VI, 177, noot 1.

echter de bloedstorting door een aanhoudende drukking met den vinger waarin men elkander gedurende eenige dagen vervangen moest, en hij genas". Zoo krijgen we dus ook een vermelding van de therapie.

Naar aanleiding van de vermaarde laatste woorden van Willem I (zelfde deel, bladzijde 80/81) en de ontkenning ervan door den Middelburgschen schrijver van zijn leven, omdat hij namelijk in 't hart was getroffen en dus niet meer kon spreken, zegt Bilderdijk: „Bij mijn leeftijd echter zijn twee zeer notabele gevallen gebeurd waarin de kwetsuur van het hart, zelfs van veel spoediger dood gevolgd, niet belette, dat de gekwetste nog vrij wat meer en langer sprak dan dit kleine schietgebed".

Bij den dood van Filips II, zelfde deel, bladzijde 192: „Deze Vorst stierf aan een zoogenaamde Luisziekte 71 jaren oud zijnde".

(Maurits) stierf¹⁾ kort daarop „... aan de gevolgen van een verstopping in de lever, waaruit zich een sciroma gevormd had".

Over den dood²⁾ van Willem II: „Het ontijdig veranderen van linnen in het uitkomen der puistjens en hun eerste zweeren was genoeg om in dien toestand het pestgift te doen inslaan, en de ontleding bevestigt dit als oorzaak van zijn dood: De vraag blijft dus, of het onnoozel of met een schuldig opzet was, dat men juist toen van linnen veranderen deed". En uit bladzijde 247 onder Ophelderingen en Toevoegselen blijkt nog, dat Bilderdijk ook opmerkte, „... dat het laten verwisselen van linnen streed tegen de toenmaals algemeene wijze van behandeling der kinderziekte, die alleszins warmte vorderde". Hieruit blijkt dus al weer, dat medische zaken mondeling breed werden toegelicht door den dichter van „de Ziekte der Geleerden".

¹⁾ Gesch. des Vad., VIII, 100.

²⁾ Gesch. des Vad., IX, 29.

In de geboortekwestie van den stamhouder van Jacobus II ¹⁾ weert Bilderdijk zich ook en geeft allerlei obstetrische details. Natuurlijk houdt hij het kind voor ondergeschoven en draagt hij vrij wat verdachte omstandigheden aan.

Had Bilderdijk niet in zijn jonge jaren zijn voet bezeerd, dan was hij, zooals hij zelf gezegd heeft, militair geworden. Uit zijn vroegste jaren dateert zijn voorliefde voor militaire zaken. ²⁾ Daaruit is het te verklaren, dat hij aan de krijgsgeschiedenis veel belangstelling wijdt en graag melding maakt van velerlei strategische bijzonderheden. Daaraan hebben we ook zijn levendige beschrijving te danken van het beleg van Zierikzee en van de „Volkswapening” onder leiding van Witte van Haemstede, waaruit blijkt, dat er in Bilderdijk vervoering hierover is. Zijn verbeelding maakt de spannende momenten. Ook over de belegeringskunst komt hij te spreken. Verder becritiseert hij Napoleon zelfs naar aanleiding van de mislukte onderneming van Hendrik III tegen Dirk IV aldus: „Men ziet hier uit, dat de inrichtingen van dien tijd geene eigendlijke oorlogen, maar alleen krijgstochten toelieten, met wier mislukken alles over was, en wier gelukken zelf van geen baat was, wanneer ze wat verre van huis geschiedden. Een groote les was hieruit te trekken geweest voor Napoleon, zoo hij waarlijk een groot man was geweest, en niet alles in de impetuositeit gesteld had!” ³⁾ We mogen ons overigens niet al te zeer erover verwonderen, dat Napoleon de geschiedenis van het Hollandsche gravenhuis niet zoo grondig bestudeerd heeft!

¹⁾ Gesch. des Vad., X, 131—135.

²⁾ Kollewijn, Bilderdijk I p. 42 (hoofdstuk Bilderdijk's Jeugd): „Hij gevoelde daarentegen „een bijzondere zucht” voor de krijgskunst, „de aantrekkelijkste aller kennis” en verdiepte zich in den „mathematischen vestingbouw” en de tactica;”

³⁾ Gesch. des Vad. II 20.

Elders¹⁾ geeft hij aan, dat bij het beleg van Breda in 1637 26.100 kanonschoten gelost en 320.000 ponden buskruit verschoten waren. Hierbij betoogt hij, hoe de manier van oorlogvoeren veranderd was, vergeleken bij den tijd van Willem I, toen een heele armee zooveel buskruit niet verbruikte.

Verder beschrijft hij het beleg van Hagestein.²⁾ En bij vermelding van het beleg van Steenwijk in 1680³⁾ vertelt hij, dat dit geschiedde met gloeiende kogels, wat een nieuw uitgedachte practijk was.

Ook vertelt hij wat over de vuurwapens en de geschiedenis er van, over lonten, enz.

Ook komt hij⁴⁾ aan met een militairen paradox n.l. dat een verloren veldslag soms niet minder voordeelig is dan een gewonnenene, omdat: *a.* de overwinnaar zijne overwinning niet altijd goed gebruikt; *b.* hij dikwijls in den gewonnen veldslag zeer verzwakt wordt; *c.* de overwonnen veldheer toch een nuttige diversie gemaakt heeft. Weinig militairen zullen het hier wel mee oneens zijn.

Een uitgebreide mededeeling vinden we over den slag bij Fontenoy.

Zoo spreekt Bilderdijk's soldatenhart hier en elders.

Men vindt bij Bilderdijk een aantal grappen en grollen, waaruit ik een kleine keus zal doen, omdat het publiek in 't algemeen de voorstelling heeft, dat Bilderdijk norsch en opvliegend was, en ontevreden met alles; dat hij geen vroolijkheid of humor kende. Daarom wil ik een paar plaatsen aanhalen, die bewijzen, dat hij, behalve de studenten,

¹⁾ Gesch. des Vad. VIII 137n.

²⁾ Gesch. des Vad. IV 30.

³⁾ Gesch. des Vad. VII 25.

⁴⁾ Gesch. des Vad. X 278.

die zijn gehoor uitmaakten, ook nu nog kan doen lachen. Door woordspelingen als die naar aanleiding van de onderhandelingen over het twaalfjarig bestand:¹⁾ „En al die vernederingen getroostte men zich, om de *handigheid* van *Jeannin* in het *behandelen* van een *onderhandeling* over *Vredehandel*: die de *pillen* wist te *vergulden* en de handen en ooren te vullen met hetgeen indruk kon maken.” En over de vredesonderhandelingen te Rijswijk:²⁾ „Den 9 May begonnen de onderhandelingen, en weldra het kibbelen en knibbelen.”

Wel zit in zijn humor veel ironie en sarcasme: Bij het begin der eerste stadhouderlooze regeering „dwong (men) de Burgerijen door wapenen en bannissementen zich deze nieuwe vrijheid van een volstrekt independente aristocratie te laten welgevalen.”³⁾

In totaal noteerde ik meer dan 100 kwinkslagen. Een ervan doet denken aan het verhaal van het diakoniehuis-mannetje in de Camera Obscura⁴⁾: „Hij, (d. i. de Hertog van Crevecoeur) kwam niettemin die van het kasteel van St. Omer te hulp, en besloten hebbende de stad te heroveren, riep hij de krijgsmacht bijeen in een kring, en zei tot zijn ruitery, dat hij haar de eer gaf van den eersten aanval te doen. De ruiters antwoordden, dat zij die eer aan de kolveniers en musketiers afstonden; dezen stonden ze af aan de karabiniers en piekeniers, en dezen weer aan de ruiters” Lijkt het niet op de regenten van het oudemannenhuis, die de zaak overlieten aan den vader, die het weer aan de Heeren overliet?

Elders: „Die van Atrecht⁵⁾ dreven in den aanvang

¹⁾ Gesch. des Vad. VII 220.

²⁾ Gesch. des Vad. X 182.

³⁾ Gesch. des Vad. IX 37.

⁴⁾ Gesch. des Vad., VII, 279.

⁵⁾ Gesch. des Vad., IV, 304.

des winters de Franschen uit hunne wallen, door middel van eene overrompeling in den nacht, waarbij veel meer wijn dan bloed gestort werd". Dit doet denken aan „t Land van Rembrandt" van Busken Huet, waar hij ons vertelt over het beleg van Amsterdam in 1650: „In stede van bloed vloeit er slechts water" ¹⁾. Huet heeft Bilderdijk's „Geschiedenis des Vaderlands" gekend. Beets ook wel.

Het jaar ²⁾ 1594 zag Ernst van Oostenrijk terug.... „maar de verwachting, die men van hem had, bedroog vijand en vriend; en de eerste zeer aangenaam".

Regelmatig, streng volgens een sluitende schets zijn publiek bezig houden, heeft Bilderdijk klaarblijkelijk haast nooit gekund. Zijn zwervende geest deed hem afdwalen en over allerlei bijzaken in den breede spreken. Terwijl hij belangrijke kwesties slechts voorbijgaand behandelde. De heele tijd der Bataafsche Republiek en daarna is zeer kort behandeld. Waarschijnlijk, omdat voor hem die tijd geen aangename herinneringen opwekte, en omdat bovendien hij toen „moe" was van geschiedschrijven.

Zijn spelende geest bracht hem op allerlei bijzonderheden. Daardoor staat zijn werk — buiten verband dikwijls — vol van anecdotische opmerkingen en bijzonderheden, waarvan een modern publiek zou zeggen: „wat aardig", „wat interessant". Het is „histoire anecdotique". Dingen, die men in serieuze geschiedenisboeken tevergeefs zou zoeken. Soms geeft hij een griezelige bijzonderheid.

Deze anecdoten nu vinden we voor een groot deel in de Ophelderingen en Bijvoegselen, die Tydeman soms ook aan dictaten ontleende.

Bij den tijd van graaf Willem III ³⁾ lezen we: „Ik weet niet of het de waardigheid der geschiedenis te kort

¹⁾ Land v. Rembrandt, Goedkoope druk, II, 3, p. 31.

²⁾ Gesch. des Vad., VII, 184.

³⁾ Gesch. des Vad., III, 105.

zou doen, gewag te maken van een Zeeuwsche reuzinne, wier grootte zeer aanmerkelijk moet geweest zijn; maar die de kracht had van met elke hand te gelijk een ton Hamburger bier op te heffen en voort te dragen, en die met een vracht door acht mannen niet op te heffen, zonder moeite wegliep"

Zijn colleges maakte hij verder gemakelijk door velerlei grappen, met ironie en sarcasme. Door zijn antipathiën te laten spreken, o.a. die tegen de vrouwen en tegen de kooplieden.

De vrouwen, die in de geschiedenis een rol gespeeld hebben, veroordeelt hij haast zonder uitzondering; ook omdat hij de overtuiging had, dat een vrouwenregeering heel veel slechte kanten heeft. Immers „râbraken, levendig begraven, en dergelijke, zijn de liefelijkheden van vrouwenregeeringen”.¹⁾ De zuster van graaf Willem III Margareta en Jacoba van Beieren, Koningin Elizabeth, Anna van Engeland, Prinses Wilhelmina van Pruisen, die allen worden met schimpwoorden overladen. Alleen van Anna van Hannover schrijft hij,²⁾ „haar verlies was het hoogste ongeluk voor den Staat, zoowel als voor haar zoon, dat men zich voor kan stellen”. Men weet het: Bilderdijk kende noch maat in het waardeeren, noch in het veroordeelen.³⁾

Altijd veroordeeld heeft hij de kooplieden. Voor hen heeft hij nooit waardeering getoond en tegen hen heel dikwijls zijn bijtendst sarcasme geuit.

Kooplui waren Bilderdijk een gruwel, en dus ook

¹⁾ Gesch. des Vad., III, 159.

²⁾ Gesch. des Vad., XII, 21.

³⁾ Persoonlijk in zijn verhouding tot de vrouw was hij, dunkt me, evenzoo. Was hij zijn eerste vrouw tenslotte diep vijandig gezind, in de „Vaderlandsche Letteroefeningen: Mengelingen II, 243 v.v.”, vertelt de dichter Southey van zijn verrukking over de voorkomende liefderijkheid van Bilderdijk tegenover zijn vrouw. En de Clercq was aangedaan door Bilderdijk's hulp aan de bezwijkende mevrouw da Costa.

alles, waar zij in gemengd waren. Geen wonder bij iemand, die een opvallend slecht financier was, absoluut niet de tering naar de nering wist te zetten en geen idee had van „rondkomen”. Die zich afstammeling meende van een geslacht, dat in de Middeleeuwen machtig was, toen de kooplui niets beteekenden. Een koopman kon *hij* niet waardeeren. Die de kinderlijkste voorstellingen had over economische problemen. Bilderdijk als econoom is dan ook een ondankbaar onderwerp. Bij de kooplieden onderstelt Bilderdijk slechts kwade trouw, en alles wat slecht is. Hun machinaties zijn hem een gruwel en in bijna alle deelen vinden we hatelijkheden tegen de handelslieden. Ze zijn van eenig belang, om den zonderling te leeren kennen, zijn uitgesproken en generalizeerende antipathie vol sarcasme, te verklaren uit zijn opinie, dat de koophandel slecht maakt.

In de kooplui ziet hij de dwingelanden van zijn tijd. Een uitvoerig betoog heeft hij er over gegeven.¹⁾

„Deze *polètarchia* (Koopmansregeering), welke een imperium geworden is op zich-zelf, in verband staande met het Imperium publicum van ieder land te samen; welk verband deels foederatief is, deels contentieus; en door de complicatie van den aart der commercie en haar algemeenheid, inderdaad een algemeen rijk constitueert, waaronder de Vorsten en Mogendheden gedwongen zijn zich te vlijen.

Een imperium van onwederstaanlijk geweld, en onmenschelijke tyranny, bestaande in 't volstrektste despotismus, 't volkomenste Atheïsmus, en voerende tot de afgrijslijkste destructie van alle moreel en physyk. En het geen alle de machten der wareld niet kunnen verwoesten of in zijn voortgang bedwingen, maar even als het ontstoken vuur zich-zelfen verteeren moet door zijn eigen kracht.

Deze *polètarchia*, zeg ik, moest noodwendig beginnen

¹⁾ Gesch. des Vad. IV, 351.

toen de politarchien begonnen welke eindelijk zich *per partes* meester van de wereld moesten maken; maar, wier meesterschap geen universeel imperium vormen kon, dan door in de *poletarchie* over te gaan.

Het zou allerbelangrijkst zijn, eene *historia philosophica* te schrijven van de opkomst, vorming en lotgevallen van dit mercantile Rijk, dat aan 't toppunt reikt van zijn macht; en men zou dan in het groot zien, de monopolieën of monopolistische partiale heerschappijen, in de Indiën geoefend, over geheel de beschaafde wereld uitgestrekt, en de Vorsten en volken blind genoeg, om ze niet te herkennen,¹⁾ en laf genoeg, om ze niet tegen te gaan, maar er zich tot bloote werktuigen van te maken ten verderve van het menschdom.

Doch de tijd komt, dat de oogen zullen opengaan. En hoe nabij die is, en welk een ontzachlijk ontwaken het zijn zal — dit zou tot nog vruchteloos voorspeld worden, hoe na ook de epoëe is, en hoe snel de losbarsting zal zijn!"

Hij veroordeelt de Nederlanders, die geld weigerden voor de verdediging van hun land en heeft het over de geestdrift en impetuositeit van karakter der Franschen. Wat treurig staat daar tegenover „de traagheid, koelzinnigheid en geldberekende koopmansgeest van Karels onderdanen.”²⁾

Een tirade over De Rijk³⁾ had Tydeman eerst weggelaten, en toch heeft hij zich bedacht en die⁴⁾ onder Nalezing opgegeven, — „hebbende De Rijk, op 's Prinsen aanschrijvingen geweigerd zijne vrijheid zonder die der overigen aan te nemen: het geen zekerlijk een trouwe daad is, in een Amsterdammer, zelfs groot, en in een Amsterdamschen koopman boven de Natuur. In een Amsterdamschen

1) Tegen Willem I en de Handelsmaatschappij?

2) Gesch. des Vad. V, 139.

3) Gesch. des Vad. VI, 168.

4) Gesch. des Vad. VI, 308/9.

korenkoper eindelijk . . . hier weet ik mij niet uit te redden. — 't Instituut mag een prijs uitschrijven om deze climax te vervullen."

Een requisitoir tegen de kooplieden vinden we naar aanleiding van 't „Verzuimd Brazijl”¹⁾: „en echter heeft men dit naderhand zoo onverantwoordelijk veronachtzaamd en (ik mag zeggen versmeten en ten prooi geworpen) tot onuitwisbaren vlek van onze Natie, een afschrikkend maar helaas! vruchtloos voorbeeld voor alle volken, om toch nooit den koopmans-geest veld over zich te laten winnen, als waarmee alle eer, deugd, moed en waarachtig verstand verloren is."

De kooplieden zijn niet veel beter dan dieven: „want hoe kan er grooter vijandschap tegen hen gepleegd worden dan dat men hun het stelen verbiedt.”²⁾

Elders³⁾ vinden we nog een sterk bewijs van de tyrannie der kooplieden over het gemeen, dat bij het verichten van transportwerk van hen afhing als de West-Indische negerslaven. Zelfs heeft Bilderdijk er gezien, die God op de knieën vergeving baden, voor wat ze hadden moeten doen tegen hun geweten voor „een vloekgespan van gewetenloose kooplieden”, opdat hun kinderen niet van honger zouden omkomen.

Men ziet, dat heel mild de striemen neervielen op de kooplieden. Dat zoo iemand de aangewezen man niet was, om de geschiedenis van den economischen kant te bekijken, blijkt hier al van tevoren. Zoo nu en dan komt er iets ter sprake over belastingen, accijnzen, ontstaan der gilden, kolonialen en anderen handel, kwesties van geldbelegging, geschiedenis der Hanse, de graanpolitiek. In 't bijzonder Bilderdijk's bewering, dat de Oost-Indische Compagnie tot

¹⁾ Gesch. des Vad. VIII 124.

²⁾ Gesch. des Vad. XI 79.

³⁾ Gesch. des Vad. V 122.

den 4en Engelschen zeeoorlog welvarende was, getuigt in de eerste plaats van weinig kennis en dat nog wel van iets, dat zijn eigen tijd betrof.

Bijzonder naief (Tydeman komt er dan ook tegen op, VI blz. 264, in Ophelderingen en Bijvoegselen) is de bewering, dat de 10de penning geen bezwaar was voor de winkeliers. Interessant en curieus is het bijgebrachte in deel X 264—266 onder Ophelderingen en Bijvoegselen over de refugié's. Daaruit blijkt o.a., dat hij tegenstander was van fabrieken, daar ze het karakter verzwakten en den geest op den duur uitdooven. Beter had hij het gevonden, als die refugié's niet de opvoeders geworden waren, maar naar een kolonie gevoerd. Dan waren ze opgestaan? denkt de lezer. „Nu dien kant moeten alle colonies vroeg of laat op.”¹⁾

In gemeenzame taal gaf Bilderdijk zijn opinies. Uitdrukkingen, die familiaar klinken tegenover de statige taal van de geleerden van dien tijd, zijn er veelvuldig in zijn „Geschiedenis des Vaderlands”. Hij spreekt van „zich verheugen als een kind met een doode musch”; „opdraaien”; „zich lam schreven”; „zich verslingerde”; „in de pekel laten”; „het hok inhadden”. Beeldspraak van zeer alledaagschen aard: „dat er met den Prins niet te eggen of te ploegen was”. Iemand anders heet: „Uit den drek opgeheven”. We lezen ook nog: „en de goede Prins en zijn leger moesten met hangende pootjens weer naar huis”.

We zien het: Bilderdijk spaarde zijn hoorders ook het vreemdste, het verrassendste, het buitensporigste niet.

Hoe dachten zijn leerlingen over het werk? Zijn leerling Da Costa, die mede de colleges een tijdje heeft aangehoord, wijkt vooral in de geschiedenis van den opstand,

¹⁾ Ik cursiveer.

de waardeering van Alva, Philips II en Oranje nog al van de meening van zijn leermeester af.¹⁾ Eveneens ten opzichte van de vraag van het recht van den opstand: Bilderdijk voelt meer voor de zaak van Philips II dan Da Costa. In dit opzicht is Da Costa dan ook stellig geen banierdrager geweest van Teisterbant. Groen van Prinsterer was het misschien nog minder. In zijn „Archives” heeft hij zich zeer duidelijk uitgelaten tegen de „Geschiedenis des Vaderlands”. (Archives I, p. 31, heet zij: „*récit superficiel, entremêlé d'observations acerbes et d'invectives parfois très-inconvenantes*” en p. 34: „*cet écrit ressemble déjà à une armure antique, objet curieux, mais inutile dans nos luttes et qu'on transporte de l'arsenal au musée*”).²⁾ Maar in zijn jonge jaren, bij de promotie van Dirk van Hogendorp, had hij zich ultra-royalist getoond en bestrijder van de zienswijze, dat de Nederlanden een recht op opstand hadden tegen Philips II.³⁾

Het pleit in niet geringe mate voor de bekwaamste van Bilderdijk's toehoorders, dat zij niet blindelings hun leermeester gevolgd, maar in veel dingen zich een eigen opinie gevormd hebben. Dat er sommige studenten hoog met hem wegliepen, is wel te verklaren uit het feit, dat een frisch, nieuw en opgewekt college zoo suggestief is en doordat men in zijn studententijd nu eenmaal meer voelt voor het excentrieke en excessen, dan voor de conventies in de algemeene opinie. Het pleit voor die jongelui, dat ze meer voelden voor een Bilderdijk, dan voor een Siegenbeek. De „niet-officieele stem over gewichtige vraagpunten van Nederlandsch Leen- en Staatsrecht, oudheidkunde, geschiedenis

¹⁾ Ten Kate, Bilderdijk en Da Costa, 1862, p. 45; ten Kate gebruikt hier ook de onuitgegeven „Historische Voorlezingen” van Da Costa.

²⁾ In zijn „Handboek” haalt Groen van Prinsterer Bilderdijk als bron voor geschiedenis der 18de eeuwse gebeurtenissen meermalen aan.

³⁾ Bijvanck, De jeugd van Isaac da Costa I, 247.

en geaartheid van middeleeuwsche en latere personen", ¹⁾ is met graagte gehoord. De „Bezwaren tegen den Geest der Eeuw" zijn voor geen gering gedeelte geïnspireerd door de voorgedragen historische meeningen van Bilderdijk, die ook krachtig voor de opinies, daarin vervat, de strijdbaan betrad. Juist een geluk, dat Bilderdijk zoo vrij stond tegenover alle officieel gedoe. Alberdingk Thijm schrijft: „Aan zijne onafhankelijkheid trouwens tegenover aristocratische vooroordeelen, hebben wij tot eene zekere hoogte te danken, dat hij zulk een heldere fakkel in de mijnen der middeleeuwsche geschiedenis heeft kunnen ontsteken." ²⁾

De middeleeuwen, daar vond hij veel goeds en moois bij menschen en toestanden, in verhoudingen en gebeurtenissen. Zijn sympathie ging uit naar den riddertijd, door hem geïdealiseerd. Wat na de Middeleeuwen kwam: een koopmansrepubliek, dat was hem niet veel waard.

De wordingsgeschiedenis, de strekking en de bestemming van deze „Geschiedenis des Vaderlands" en de aard van den schrijver zijn oorzaak, dat iedere lezer eigenaardigheden hier vindt, die men niet in andere boeken aantreft.

Literair is het proza van het behandelde werk zeer verschillend naar gelang der behandelde zaak. Wie de gedichten van Bilderdijk kent, weet, dat hij soms heel geestig vertellen kan. En hetzelfde blijkt ook uit de „Geschiedenis." Er zou wel een interessante bloemlezing te maken zijn uit de 12 deelen. Van soms boeiende passages noem ik in deel II: over den moord op Floris V; III: over het beleg van Zierikzee; IV: over de inneming van Den Briel; V: over

¹⁾ Uitdrukking van da Costa in: „De mensch en de dichter Willem Bilderdijk" p. 326.

²⁾ „De eer eens grooten meesters." Gids 1876 III 324.

de korenkoopers en: over het beleg van Antwerpen en Leuven door Maarten van Rossum.

Hij heeft het b.v. over het hervormen door allerlei lieden, zoo maar in 't wilde weg, en dan krijgen we deze onbetaalbare vergelijking, waaruit blijkt, dat hij soms door een onderwerp meegesleept wordt, en dan boven zijn gewonen stijl komt, soms ook zijn vergelijking en beeldspraak vasthoudt: „Het was (om het dus uit te drukken) geen zuivering van den Augiâs-stal der Katholieke Kerk, zooals Hercules op Vorstelijk gezag uitvoerde, door een regelmatige doorloop aan een stroomend water te geven: maar de Herculeessen van dien tijd gingen, zonder last of beroep, ieder waar hij goed vond, met alle hun helpers, wijs en zot, verstandig en onverstandig, uit al hun macht aan het pompen met allerlei stroomen, putten, poelen, bronnen, regenbakken en modderkuilen, en zetteden stal en huis en erf tot over de ooren in 't water, dat hier eenig slik afspoelde, maar elders verdubbeld en met nieuwe vuiligheid achterliet; en het was tijd om het verdere pompen te verbieden, en aan een regelmatig schrobben te denken. Vooral daar François de I mée aan het water dragen in Duitschland was, of er iets aan ontbrak om alles te doen verzuipen”.

Ziedaar een verhaal uit de classieke mythologie, toegepast op een stuk 16de eeuwse Kerkgeschiedenis!¹⁾

Ook een van de andere werken van Hercules komt nog voor, waar het gaat over de „immer woelende (en als een hydra van Lerne) telkens voor één afgeslagen hoofd verscheiden andere opstekende draken”

Uit de Koopmanstaal is het volgende²⁾. In den 7-jarigen oorlog roemden de Engelschen over de 100 schepen te hebben genomen of verbrand, schatten den roof, dien ze

¹⁾ Gesch. des Vad., V, 95/96.

²⁾ Gesch. des Vad., XII, 20.

naar huis hadden gebracht, op 10 miljoen Pd. Sterling. „Deze grootspraak moet als een *bruto factuur* aangemerkt worden, waar wel eenige percenten voor *tarra* aan te defalqueeren zijn”. Ook een koopmansuitdrukking vinden we deel V, 13: Karel V was eerst een dochter van Lodewijk van Frankrijk toegezegd, toen een Engelsche prinses, daarna een jongere dochter van Lodewijk; maar nu werd die met wederzijds goedvinden gekat. v. Dale geeft als definitie van katten: gekochte koopwaren, als niet kloppend met monster terug sturen.

Ook vinden we wel neologismen.

Nieuw lijkt bijvoorbeeld of ongebruikelijk:

V 48 een eindelijke vrede.

III 210 bebolwerkt.

VI 206 ontgrafelijkt en gerepublikaniseert.

VIII 61 knijpraden voor intrigues.

IX 138 Pinehaseerende.

Tegenover nieuwe woorden ook archaïsmen, b v. V, 225, afpollen. Verwonderlijk is, dat er zoo weinig bijbelsche en andere uitdrukkingen zijn, evenmin als citaten uit den Bijbel. In tegenstelling dus met Groen's Vaderlandsche Geschiedenis.

Over Bilderdijk als etymoloog heeft men nog niet veel goeds gezegd. Dat hij ook bij de Vaderlandsche Geschiedenis-colleges tot woordafleidingen kwam, ligt voor de hand bij iemand, die zulk een voorliefde voor dit vak had. Wellicht zal een philoloog die wel eens willen nagaan. Veel nieuws zullen ze niet opleveren, vrees ik. Bilderdijk is trouwens als taalgeleerde verworpen, terwijl hij *zelf* indertijd Grimm zijn mindere achtte.

Bijbelteksten: IV 328 Matth. XXI: 3 v. v.

VI 62 Over Pinehas ijver.

VII 19 Prediker 7: 16.

Spreuken 30: 2—33.

Handelingen 5: 29.

VII 195 Genes. 50: 20.

XI 38 Uit de apocalyps.

Engelsch: zeedraak.

Fransch: landdraak.

XII 125 Openb. XX: 20.

Sommige uitdrukkingen kunnen misschien voor Bijbelsch doorgaan: b.v. III 31 afwijken voor wijken: 1 Sam. 6:3. Het Wdb. noemt deze beteekenis als bijzonder voor de Statenbijbel. IV 207: blies de ooren vol. Spreuken 16:28; 18, 8; 26:20, 22 hebben „oorblaser”. II 311: in arbeid zijn. Ps. 7:15. XI 7 „de Schutterijen, die men daartoe wist op te maken,” doet denken aan Hand. 13:50. „Maer de Joden maeckten op de Godsdienstige en eerlicke vrouwen”. XI 33: „Eeuwig met de horens op stiet” aan: Ps. 44:6. „Door u sullen wij onse wederpartijder met de hoornen stooten”. XI 131 het woord „wederhorig” herinnert aan: Ps. 68:19. Ja ook de wederhoorige, om (bij u) te wonen, o Heere Godt! Keurig op zijn taal is Bilderdijk zelden. Daarom gebruikt hij veel barbarismen.

Hij is lang in Duitschland geweest, en heeft in zijn gedichten nogal wat woorden en uitdrukkingen gebruikt, die aan Germanismen doen denken. Wellicht kunnen de door mij gevonden plaatsen in de „Gesch. des Vad.” er ook wel onder gerekend worden.

V 88 hun 40....

V 104 ranken (of is dat een archaïsme?)

V 104 weigerden zich. III 210.

III 23 zich onthouden (voor ophouden).

III 37 uitgang van het bestand.

III 39 gezinde. Of is dat misschien een Bijbelsch [archaïsme?

We lezen Gen. 26:14: „Ende hij hadde bezittinge van schapen — ende groot gesinde”.

III 45 daarstelt.

III 67 veellicht (passim).

III 67 noodwendig: VII 86, Wdb. IX 2108 wschl.
[16 E. aan Hd. ontleend.

III 73 de vloten bejegenden elkaar, de Jager. 203.
Ook Vondel en Cats: archaïsme?

III 211 gesteigerd was.

VI 4 even daardoor, voor: juist.

VI 12 bekwam.

VI 20 huis- en tafelgeraad; Wdb. VI 1279 noemt
een plaats uit Verdam, Mnl. Wdb.
Dus misschien archaïsme?

VII 155 gehouden: vertoornd? niet in die beteekenis
[in Wdb.

IX 18 hinnen, niet in Wdb.

IX 19 evengenoemde.

IV 302 onontgeldig = gratis, niet in Wdb.

IV 314 gezag bleef beweerden, niet in deze bet. in Wdb.

II 94 de aannadering.

II 183 geschicht Wdb. IV, 1717/8/9 (ontl. 17de eeuw?)

II 270 ongestuime, Wdb. X, 1664, kan niet oorspr.
[Ned. zijn.

Een Duitsche uitdrukking:

II 297 rechthabereien (gelijk de Duitschers
[t noemen).

Er zijn ook andere - ismen te noemen, zooals reeds werd gezegd. Een Gallicisme in elk geval al: IX 190 het stadhouderaat (fr. stadhouderat) en ook wel, dunkt me I 167: „hij had 11 jaar”. Hoe de Franschen soms met Nederlandsche eigennamen omspringen geeft hij VIII 236 aan: Gerard Dou maakten ze tot Girardeau en Tjerk Hiddes de Vries tot Kierkides. Geen wonder, dat hij met het Fransch zich ook volledige vrijheid voorbehoudt. Heel wat woorden heeft hij uit het Fransch. Ook Fransche uitgangen gebruikt hij bij woordvorming b.v. kyvagie, de uitgang agie: VIII 48. Waarom het Ned. Wdb. het niet heeft, weet ik niet.

Het veel gebruikte woord: cajoleeren zal ook wel onder Gallicismen gerekend moeten worden (XI 30). Trouwens meer woorden van Bilderdijk vindt men niet in het Wdb. zooals: „doopbeveling” I 163. Met de Barbarismen uit Bilderdijk's „Geschiedenis des Vaderlands” zou men een officieel stuk of rederijkersstuk kunnen opstellen uit den tijd vóór de Taalzuivering van Spieghel e.a. Men luistere slechts: I 336 „decampeerde”; 66 „convenientie”, II 181 „deterioreren”, VII 6 „delibatie”, IX 27 „gelaudeerd”. IX 50 „ombrage”, 55 „soupler”, 120 „empieteeren”, 126 „saisiseeren”, X 19 „probabiliteit”, 45 „avocatorien”, 150 „insidieuse”. Als tegenwicht dienende voor zijn puristische pogingen hier en daar.

Over spreekwoorden en het ontstaan ervan heeft Bilderdijk het ook meer dan eens. Er zijn er bij, die heel vreemd aandoen, en wel in geen enkel woordenboek te vinden zullen zijn. Misschien ook wel zijn er bij, die ontstaan zijn uit Bilderdijk's fantasie.

Uit den tijd van graaf Willem V vermeldt hij het ontstaan van het navolgende Gentsche spreekwoord: „die *groote* huizen timmert en *zijn kinderen aan gouden sporen uittrouwt*, verdient geen geloof.”¹⁾ Als een bewijs, hoe men daar den adel toen minachtte.

Verder spreekt hij van „de haren op de snaren zetten” en²⁾ bij de vermelding van het uitwijken der Protestanten naar Emden: de uitdrukking: „Emden God beter't”!

Uit de pijnbankpraktijk leidt hij af de uitdrukking „als ik uw vinger eens tusschen de deur had.” Over de regenten, die in 1747 bang waren voor hun ambten en zich „op *pijpenstelen* gesteld voelden” gelijk men 't met een Hollandsche niet al te verheven metafora noemde.”³⁾ „Die

1) Gesch. des Vad. III 211n.

2) Gesch. des Vad. VI 78n.

3) Gesch. des Vad. XII 6.

niet teekenden bleven (gelijk men 't gewoon was te noemen) op het stinkbankje".¹⁾

Ten slotte nog iets over grammaticale bijzonderheden.

1e. Heeft B. een paar malen een afwijkend geslacht b.v. dit leerschool, die monopolie; afwijkende comparatief, X, 44: *wakkerer*, idem superlatief II, 347, echtst; afwijkende verleden tijd, IX, 218, het hulp niet. V, 14: „in Holland daarentegen vloed hij zich naar en aard der natie". IV, 294: „hetgeen er gaands was."

2e. Syntactische afwijkingen.

IV, 239, „liet Max. weduwnaar."

I, 167, „werd te Rheims koning gekroond".

XII, 31 en XI, 38, bezuipen niet reflexief, maar transitief.

3e. Een Latijnsche wending hebben we in deel I, 310, een navolging van *alius* *alius*: „in een anderen zin is dus een leen manlijk of vrouwlijk, in een ander oud of nieuw."

Navolgingen van den abl. abs.: „zij stervende" en: „dezen stap gedaan".

Een acc. cum. Inf. o.a. II, 9, „die hij oordeelde hun daar niet toe te komen" en verder o.a. in IV, 188, „te zullen ophangen wien hij van hen zou vinden de wapenen tegen hem opgevat te hebben."

Het „Latijnsch" (schrijfwijze: I, 305), heeft zijn invloed in elk geval wel doen gelden.

Ook wel eenigszins afwijkend is deel IV, 149, waar staat, dat de kabeljauwschen zich van Haarlem meesters maakten. Eveneens waar in deel XII, 92, staat dat Necker door den Koning „in 't heimelijk van zijn post verlaten en ontslagen was".

Men ziet het, ook in grammaticale kwesties behield Bilderdijk zich het recht voor, af te wijken van het gewone.

¹⁾ Gesch. des Vad. XII 7.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

INHOUD,

HOOFDSTUK I.

BLZ.

HET ONTSTAAN VAN DE „GESCHIEDENIS DES VADER- LANDS”. TYDEMAN’S UITGAVE ERVAN	9
---	---

HOOFDSTUK II.

BILDERDIJK’S DENKBEELDEN OVER HISTORIE EN HISTORIE- SCHRIJVEN. HOE HIJ DIE IN PRACTIJK BRENGT. ZIJNE BRONNENSTUDIE. BILDERDIJK EN WAGENAAR . . .	32
--	----

HOOFDSTUK III.

VERDERE KARAKTERISTIEK VAN DE „GESCHIEDENIS DES VADERLANDS”. TAAL EN STIJL	60
---	----

V.

Pierre Dubois heeft niet dien invloed gehad, welken Renan („Etudes sur la politique religieuse du règne de Philippe le Bel”, Paris 1899) hem toekent.

VI.

Terecht ziet Troeltsch („Augustin, die christliche Antike und das Mittelalter”) in Augustinus veeleer den laatsten Christelijken rhetor dan den eersten Middeleeuwer.

VII.

Albert Verwey's waardeerings-standpunt ten opzichte van Bilderdijk is onjuist.

VIII.

Kloos sloeg den invloed van Jonckbloet op de publieke opinie over de literaire producten der 18de eeuw veel te hoog aan (In: „Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid”).

IX.

De verklaring van den bloei der rederijderskamers in de 15de en 16de eeuw door Dr. Prinsen (Handboek tot de Nederlandsche Letterkundige Geschiedenis, 150: „om te coquetteeren met modieuse geestesbeschaving”) is eenzijdig en historisch onvoldoende.

X.

Voor Vondel's bekeering vinden wij in zijn drama's onbetwistbaar duidelijke katholieke tendenzen.

XI.

De z.g. Romeinsche legerplaats bij Zeijen is van vóór-Romeinschen oorsprong.

XII.

Dry-farming kan met veel succes toegepast worden in de droge gedeelten van Nederland.

XIII.

Het eindpunt der specifiek-Russische beeldende kunst kan men plaatsen in den tijd van de regeering van Peter den Groote.

XIV.

Den leeraar in de aardrijkskunde aan het Gymnasium worde de grootste vrijheid gegeven, overeenkomstig zijn aanleg en zijn sympathie, economische, literaire, ethnologische of artistieke kwesties ter sprake te brengen, voor zoo-ver hij dit dienstig oordeelt.

XV.

Uit het „Rapport betreffende het leerplan en het eindexamen van het Gymnasium” blijkt wederom, hoe weinig men inziet, dat een goed onderwijs in de Middeleeuwsche geschiedenis ook op het Gymnasium een groote beteekenis kan hebben voor een diepere historische vorming.

XVI.

De leeraar in Nederlandsch aan het Gymnasium schenke in de laagste klassen zeer veel aandacht aan het leesonderwijs.

